

**Науково-дослідний інститут публічного права
Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука
Центр українсько-європейського наукового співробітництва**

Міжнародний науково-практичний круглий стіл

АДВОКАТУРА УКРАЇНИ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

07 жовтня 2025 року

УДК 347.965(477)"364"(062.552)

А 28

Адвокатура України у період воєнного стану: проблемні питання та шляхи їх вирішення : Міжнародний науково-практичний круглий стіл, 07 жовтня 2025 року. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. – 84 с.

ISBN 978-966-397-533-7

У збірнику представлено матеріали Міжнародного науково-практичного круглого столу (07 жовтня 2025 року).

УДК 347.965(477)"364"(062.552)

© Науково-дослідний інститут публічного права, 2025

© Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука, 2025

© Центр українсько-європейського наукового
співробітництва, 2025

ISBN 978-966-397-533-7

© Українсько-польське наукове видавництво
«Liha-Pres», 2025

Редакційна колегія:

Голова організаційного комітету – Сергій КОРОЄД, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, виконувач обов’язків президента Науково-дослідного інституту публічного права, адвокат (Україна).

Заступник голови організаційного комітету – Андрій БОРОВИК, доктор юридичних наук, доцент, відмінник освіти України, віцепрезидент із наукової роботи Науково-дослідного інституту публічного права (Україна).

Заступниця голови організаційного комітету – Наталія ДЕРЕВЯНКО, докторка філософії в галузі права, доцентка, деканеса юридичного факультету Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем’янчука (Україна).

Члени організаційного комітету:

Михайло ВІХЛЯЄВ – доктор юридичних наук, професор, директор Центру українсько-європейського наукового співробітництва (Україна);

Андрій ГОЛОВАЧ – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, академік Національної академії вищої освіти України, директор Інституту права Донецького університету економіки та права, адвокат (Україна);

Катерина ГОЛОВКО – докторка юридичних наук, професорка, директорка Видавництва «Юридика», адвокатеса (Україна);

Віталій ДЕМ’ЯНЧУК – доктор юридичних наук, професор, ректор Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем’янчука (Україна);

Тарас ДЕМЧУК – доктор права, адвокат (Лондон, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії);

Олександр ДРОЗДОВ – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор Барселонського університету (Барселона, Королівство Іспанія);

Любов КРУПНОВА – докторка юридичних наук, професорка, заслужена юристка України, професорка кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем’янчука, адвокатеса, заступниця голови ВКДК адвокатури України (Україна);

В’ячеслав ТИЛЬЧИК – доктор юридичних наук, професор, проректор із наукової роботи Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету Одеська юридична академія, адвокат (Україна);

Олександр ШИРА – кандидат юридичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту публічного права, адвокат (Україна);

Олег ШКУТА – доктор юридичних наук, професор, директор Інституту права та безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ, адвокат (Україна).

ЗМІСТ

Щодо неможливості оскарження адвокатом окремих ухвал під час кримінального провадження Боровик Андрій Володимирович	6
Щодо порушення рівності сторін судового процесу при проведенні процедури бронювання під час мобілізації Боровик Людмила Андріївна	8
Втілення європейських правових стандартів затримання підозрюваного: проблемні питання Волюбув Анатолій Федотович	10
The international legal protection of attorneys' rights: current situation and opportunities Volokhov Oleksii Serhiiovych	14
Діяльність адвокатури із запобігання злочинам: міжнародно-правовий аспект Деревянко Наталія Зеновівна	18
Новели законодавства щодо регулювання адвокатської діяльності під час воєнного стану в Україні Долинська Марія Степанівна	20
Проблемні питання прийняття головою кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону рішень про повернення заяв (скарг) щодо неналежної поведінки адвоката Заболотний Олег Миколайович	25
Реалізація гарантій діяльності адвоката Задорожна Анастасія Петрівна	29
Роль адвоката як захисника у кримінальному провадженні in absentia Калінніков Олексій Валерійович	34
Дискримінація за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності в умовах війни: адвокатський захист Коваленко Марина Сергіївна	38
Роль адвокатури в забезпеченні доступу до правосуддя мешканців тимчасово окупованих територій в умовах воєнного стану Коросед Сергій Олександрович	42
Виправданість екологічного ризику у кримінальному праві Мельник Петро Васильович	46

Міжнародні стандарти діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги Оніщик Юрій Віталійович	50
Роль адвокатури у захисті прав осіб зниклих безвісті за особливих обставин у зв'язку зі збройним конфліктом Пеньков Сергій Володимирович, Волошина Марина Олександрівна, Чорний Віктор Анатолійович	53
Особливості реалізації права на захист у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану Пчеліна Оксана Василівна	57
Адвокатська діяльність в сфері інтелектуальної власності Смерницький Дем'ян Вікторович, Тригубенко Марина Володимирівна	61
Гарантії адвокатської діяльності під час дії комендантської години: проблема пересування з метою надання правової допомоги та шляхи її вирішення Соловей Денис Юрійович	65
Digital transformation of the legal profession: opportunities and risks under martial law Fomichov Kostiantyn Serhiiovych	68
Застосування до засуджених в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України індивідуально-профілактичних заходів Хайнацький Євген Сергійович	71
Інституційні та економічні виклики адвокатури України під час воєнного стану Хамініч Світлана Юріївна	75
Новелізація процедури виконання судових рішень про призначення (перерахунок) пенсій колишнім військовослужбовцям в умовах воєнного стану відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 14.07.2025 № 821 Циндра Роман Андрійович	78
Аналіз практики застосування нотаріального законодавства Шиманський Євген Іванович	81

ЩОДО НЕМОЖЛИВОСТІ ОСКАРЖЕННЯ АДВОКАТОМ ОКРЕМИХ УХВАЛ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Боровик Андрій Володимирович
*доктор юридичних наук, доцент,
відмінник освіти України,
віце-президент з наукової роботи,
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна*

Незважаючи на норми Конституції України та низки законодавчих актів, які гарантують особі беззаперечне право на захист та право оскарження будь-якого судового рішення з яким вона не згідна, продовжують існувати випадки коли адвокат не має можливості оскаржити ухвалу суду про застосування заходу безпеки. Це питання має значення як для забезпечення захисту прав людини, так і для розуміння меж доступу до правосуддя.

Заходи безпеки за Кримінальним кодексом – зокрема, примусові заходи медичного характеру. Ці заходи не є покаранням, але це – державний примус, який застосовується за встановленими законом підставами (насамперед, коли особа визнана осудною чи неосудною і за відповідною психіатричною експертизою).

Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК) містить важливі норми щодо оскарження рішень і ухвал. Зокрема відповідне оскарження передбачено: ст. 309 – перелік ухвал слідчого судді, які підлягають апеляції в досудовому провадженні; ст. 513 – ухвала про застосування примусових заходів медичного характеру; ст. 516 – порядок оскарження ухвал щодо застосування таких заходів; інші норми, які регламентують, чи можуть деякі проміжні рішення оскаржуватися окремо, чи лише в межах вироку або рішення [1].

Важливо зазначити, що у даному випадку законодавець застосовує принцип вичерпності – вичерпний перелік ухвал, що підлягають апеляційному оскарженню на певному етапі. Якщо ухвала не входить у цей перелік, права на окрему апеляцію зазвичай не існує.

Основними причинами неможливості оскарження ухвал про застосування заходів безпеки є:

1. Ухвала не входить до переліку ухвал, що підлягають апеляції. Якщо ухвала судді чи слідчого судді була винесена під час досудового

провадження (поки не завершено досудове розслідування) і не входить у перелік ст. 309 КПК, то апеляційна скарга на цю ухвалу не допускається [1].

2. Спеціальний режим оскарження для примусових заходів медичного характеру. Для примусових заходів медичного характеру закон передбачає окремий порядок оскарження – наприклад, ухвали про застосування, або про продовження. Але навіть у таких випадках можливість окремої апеляції може бути обмежена, якщо ухвала не відповідає критеріям законодавства чи не є остаточною.

3. Судовий акт як частина вироку чи рішення. Якщо захід безпеки застосовано у вирокі або остаточному рішенні суду, оскарження здійснюється через апеляцію на вирок чи рішення, а не через окрему апеляційну скаргу на ухвалу.

4. Процедурні обмеження та практичні перепони такі як: неусунення недоліків у апеляційній скарзі (наприклад, недотримання строку, неправильно вказано підстави).

Суд може відмовити у відкритті апеляційного провадження, якщо апеляційна скарга подана на судові рішення/ухвалу, яка за законом не підлягає окремому оскарженню.

Таким чином законодавство України – і зокрема КПК – встановлює вичерпний перелік ухвал, які можуть бути оскаржені адвокатом апеляційно під час досудового слідства. Якщо ухвала не входить до цього переліку, право на окрему апеляцію відсутнє.

Судова практика показує, що суди регулярно відмовляють у відкритті апеляційного провадження, спираючись саме на те, що ухвала не підлягає окремому оскарженню за законом (наприклад, ч. 4 ст. 399 КПК України) [1].

Оскільки неправомірне обмеження права на оскарження може порушувати право на доступ до суду (згідно з Конституцією й міжнародними стандартами прав людини), важливо, щоб адвокат над уважно аналізували підстави ухвали, чи передбачено законодавством можливість її оскарження, чи навіть – чи можна включити аргументи щодо цієї ухвали у апеляційну скаргу на вирок чи рішення.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Електронний ресурс. Точка доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 01.09.2025).

ЩОДО ПОРУШЕННЯ РІВНОСТІ СТОРІН СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПРОЦЕДУРИ БРОНЮВАННЯ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ

Боровик Людмила Андріївна

*кандидат педагогічних наук, доцент,
член-кореспондент Міжнародної кадрової академії,
доцент кафедри кримінально-правових
та адміністративно-правових дисциплін,
Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'ячука
м. Рівне, Україна*

З початком повномасштабного вторгнення російських військ в Україну, система юстиції відчула низку проблем, на які раніше ніхто не звертав увагу. Масовані атаки на міста призвели до руйнування судів, приміщень органів прокуратури, низка кримінальних проваджень згоріла або була втрачена. Поряд з тим держава розробила відповідні механізми з метою бронювання посад суддів та прокурорів, щоб вони і надалі змогли виконувати свої безпосередні функції і механізм правосуддя не зупинявся.

Попри це, держава забула про сторону захисту – адвокатів при наданні «індульгенції» для працівників ТЦК.

17 грудня Національна асоціація адвокатів України за ініціативою Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності організувала і провела Всеукраїнську нараду щодо вдосконалення механізмів професійних прав та гарантій адвокатської діяльності. Одним із нагальних питань залишалась проблема бронювання адвокатів, адже саме адвокати забезпечують реалізацію конституційного права на захист [1].

На нараді навели численні приклади того, коли адвокатів посеред складних кримінальних процесів відправляють служити до ЗСУ. Непоодинокими є випадки коли мобілізують всіх адвокатів під час складних обшуків або у резонансних кримінальних провадженнях.

На сьогодні адвокат – це єдина сторона судового процесу, яка не є заброньована. «Сторона обвинувачення заброньована, суди заброньовані, а адвокати – на жаль ні. Це суперечить виконанню виконання статті 6 Конвенції про захист прав людини та

основоположних свобод, це про доступ до правосуддя, це про захист конституційних прав громадян на суді і багато іншого.

Народний депутат С. Алексєєв зауважив, що на рівні підзаконного акту це вирішити неможливо, тому що в статті 20 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» є вичерпний перелік осіб, які підлягають бронюванню від мобілізації. І адвокати у цьому переліку не згадуються. Тому єдиним способом забронювати адвокатів народний обранець називає внесення змін до цієї статті [1].

Мобілізація адвокатів має руйнівні наслідки для системи професійної правничої допомоги, адже відбувається порушення законних прав та інтересів сотень тисяч громадян та юридичних осіб, яким адвокати-чоловіки надають професійну правничу допомогу [2].

На це звернули увагу народні депутати, які підготували та внесли до Верховної Ради проект Закону №12348 від 19.12.2024 «Про внесення змін до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації адвокатам» [2].

Документом пропонується внести адвокатів до переліку осіб, які мають право на отримання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації.

Після обговорення з адвокатською спільнотою автори ініціативи дійшли висновку, що для більш точного визначення осіб, які мають право на відстрочку від мобілізації, слід керуватися певними критеріями, а саме:

- 1) безперервний стаж здійснення адвокатської діяльності 10 і більше років,
- 2) відсутність заборгованості зі сплати внесків на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування,
- 3) відсутність відомостей про притягнення до дисциплінарної відповідальності за вчинення ними дисциплінарних проступків,
- 4) право на заняття адвокатською діяльністю не припинено та не зупинено відповідно до відомостей в Єдиному реєстрі адвокатів України (має бути документально підтверджено довідкою Ради адвокатів, в якій обліковується адвокат) [2].

Маємо переконання, що законодавець прийме правильне виважене рішення і забезпечить належним чином рівність усіх учасників судового процесу.

Література

1. Адвокати – єдина сторона судового процесу, яка не заброньована. Електронний ресурс. Точка доступу: <https://unba.org.ua/news/9832->

advokati-edina-storona-sudovogo-procesu-yaka-ne-zabron-ovana-nardep.html (дата звернення 01.09.2025)/

2. У ВР пропонують надати адвокатам відстрочку від призову (критерії). Електронний ресурс. Точка доступу: <https://unba.org.ua/news/9839-u-vr-proponuyut-nadati-advokatam-vidstrochku-vid-prizovu-kriterii.html> (дата звернення 01.09.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-533-7-3>

ВТІЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ЗАТРИМАННЯ ПІДОЗРЮВАНОВОГО: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Волобуєв Анатолій Федотович

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінально-правових дисциплін,

Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти

Дніпровського державного університету внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

У період воєнного стану продовжується реформування інститутів кримінального процесуального законодавства у світлі європейських стандартів. Зокрема, цей процес стосується удосконалення норм щодо затримання підозрюваного і забезпечення дотримання прав затриманих осіб на основі положень, викладених в Європейській конвенції з прав людини (далі Конвенція) і якими керується Європейський суд з прав людини (далі ЄСПЛ). В ст. 5 Конвенції проголошено, що ніхто не може бути позбавлений свободи, окрім випадків: законного арешту (затримання особи) здійсненого з метою допровадження затриманої особи до судового органу і при існуванні обґрунтованої підозри у правопорушенні; необхідності запобігти вчиненню особою правопорушення або її втечу після його скоєння (пункт с, частина 1) [1]. Проблемність правозастосування інституту затримання зумовлена необхідністю збалансування публічного інтересу і прав особи, щодо якої є підстави для її затримання з метою забезпечення виконання нею своїх процесуальних обов'язків у кримінальному провадженні. Досягнення справедливого балансу між захистом публічного інтересу, прав потерпілого і конституційним правом особи, яка піддається тимчасовому обмеженню волі при затриманні, є необхідною умовою дотримання належної процесуальної форми. Перш за все, потрібно

значити, що затримання підозрюваного у кримінальному правопорушенні є виключним заходом забезпечення ефективності досудового розслідування, впливу на особу для забезпечення виконання ним своїх процесуальних обов'язків. Сутність цього заходу полягає в обмеженні на певний строк свободи затриманої особи і гарантування у такий спосіб виконання нею процесуальних обов'язків підозрюваного. В КПК України вирізняються такі затримання підозрюваного: 1) затримання на підставі судового дозволу (ухвали) для здійснення приводу з метою забезпечення розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу (передбачене статтями 187-191 КПКУ); 2) затримання без судового дозволу (передбачене статтями 207-213, 298-2, 298-3 КПКУ). Ці види затримання суттєво відрізняються один від одного низкою приписів з точки зору дотримання прав людини [2]. Найбільш проблемним у цьому аспекті є затримання особи без судового дозволу, яке супроводжується триманням під охороною, строк якого не може бути більшим сідесяти двох годин з моменту затримання.

Встановлений порядок затримання особи без судового дозволу, є обов'язковою правовою процедурою, дотримання якої є гарантією від свавілля державних правоохоронних структур, порушення прав людини. Важливість процесуальної форми затримання полягає й у тому, що вона забезпечує достовірність і допустимість отриманих доказів під час реалізації цієї дії. Це проявляється у тому, що затримання особи під час вчинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення або відразу після цього є процесуальною дією, яка фактично проводиться до внесення відомостей до ЄРДР, але є елементом кримінального провадження (п. 10 ст. 3 КПКУ). Її метою є, перш за все, припинення правопорушення, але разом із тим нею закладаються й основи доказування у кримінальному провадженні. Відтак належне процесуальне оформлення затримання без судового дозволу, є принципово важливим для забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства. Так, у квітні 2025 року у справі *Bogay and others v. Ukraine* ЄСПЛ ухвалив рішення, що стосувалося законності затримання учасників мирного протесту. Справа була пов'язана з тим, що у січні 2018 року у Львові мала місце акція протесту проти використання тварин у циркових виставах та жорстокого поводження з ними. Заявниками у справі були організатори та учасники акції протесту, які посилалися на те, що ними вчасно було повідомлено про акцію органи місцевої влади. Відтак на місці її проведення знаходилося близько п'ятдесяти працівників поліції для охорони громадського порядку. На мирну акцію протесту прийшло близько сорока членів місцевої екологічної організації. Її учасники тримали в руках саморобні плакати та через гучномовець вигукували гасла проти використання тварин у цирках України. При цьому

учасники акції не перешкоджали пересуватися іншим громадянам, у тому числі заходити і виходити з приміщення цирку. Але через деякий час після початку акції протесту поряд з ними з'явилася інша група людей, яка почала кидати димові шашки в бік протестувальників і поліцейських. Після цього поліцейські стали затримувати не порушників громадського порядку, а протестувальників екологів. При цьому на них були одягнені кайданки, їх обшукали і доставили до відділу поліції. Під час перебування в поліції затримані піддавалися фотографуванню, у них відбиралися відбитки рук, тобто здійснювалася процедура, характерна для затриманих підозрюваних у вчиненні злочину. Протоколи затримання в порядку, передбаченому ст. 208 КПКУ, не склалися. Учасники акції протесту проти використання тварин у циркових виставах подали скаргу в ЄСПЛ щодо незаконного затримання працівниками поліції. Заявники посилалися на порушення Європейської конвенції з прав людини, зокрема права на свободу та особисту недоторканність (ст. 5), свободи вираження поглядів (ст. 10), свободи зібрань та об'єднань (ст. 11). Розглядаючи справу Суд підкреслив, що він неодноразово у своїх рішеннях зазначав, що затримання особи є позбавленням її волі, не дивлячись на короткочасність перебування у поліцейському відділку. Ґрунтуючись на повідомленнях заявників, а також на відеозаписах, на яких було зафіксовано затримання учасників протесту, Суд дійшов висновку, що заявників було незаконно позбавлено волі (стаття 5 Конвенції). Зокрема він констатував, що несвоєчасне документування затримання (нескладання протоколу) є порушенням вказаної статті Конвенції. Остаточним рішенням Судом було визнано відсутність підстав для позбавлення волі заявників шляхом їх затримання і держава-відповідач зобов'язується виплатити компенсацію 1200 євро кожному заявнику, плюс 6350 євро заявникам спільно, як відшкодування судових витрат [3].

У зв'язку з чисельними порушеннями прав затриманих осіб та необхідності адаптації законодавства України до європейських стандартів 21.03.2024 окремим Законом України була суттєво змінена редакція статті 212 КПКУ [4]. Відповідно до неї в органі, до структури якого входить орган досудового розслідування, передбачається призначення однієї або декількох службових осіб, на яких покладається обов'язок забезпечення дотримання прав осіб, які були затримані за підозрою. Підкреслено, що такі службові особи повинні бути незалежними від органів слідства – ними не можуть співробітники органу досудового розслідування, а також співробітники оперативних підрозділів. Відповідно до вказаної норми службова особа, на яку покладено обов'язок забезпечення дотримання прав осіб має, зокрема: негайно реєструвати затриманих; роз'яснити затриманим підстави їх затримання, права

і обов'язки; здійснювати опитування про обставини затримання, і застосування уповноваженою службовою особою заходів примусу; про проведення особистого обшуку та вилучення майна та ін. Затримані за підозрою особи тримаються в спеціально обладнаних для цього кімнатах (КЗ) при чергових частинах та ізоляторах тимчасового тримання (ІТТ) Національної поліції України. Підставою для поміщення в КЗ доставленої до чергової частини особи є **протокол її затримання** (виділено мною – А.В.), здійсненого в порядку ст. 208 КПКУ. Затримана особа поміщується в КЗ на строк до трьох годин із подальшим переміщенням до ІТТ (абзац другий пункту 6 розділу V Інструкції) [7]. При переміщенні затриманого до ІТТ обов'язки, визначені ч. 3 ст. 212 КПКУ покладаються на старшого інспектора ІТТ (пункти 11, 12 розділу IV Інструкції) [8]. Зокрема, він зобов'язується виявляти ознаки будь-яких незаконних дій щодо затриманих (приниження гідності, жорстокого поводження, катувань), забезпечувати реєстрацію таких фактів та інформувати органи прокуратури і Державного бюро розслідувань.

Таким чином вперше були нормативно визначені службові особи, безпосередньо відповідальні не тільки за умови тримання тимчасово позбавлених волі осіб, але й за здійснення належного контролю за законністю затримання осіб без судового дозволу. Проте потребують узгодження повноваження слідчого та особи, відповідальної за перебування та забезпечення дотримання прав затриманих. Зокрема, це стосується контролю за складанням протоколу затримання в порядку ст. 208 КПКУ, який є єдиною підставою для тримання особи в місцях несвободи.

Література

1. Європейська конвенція з прав людини (1950). Конвенцію ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n289

2. Волобуєв А. Ф. (2024). Затримання як захід забезпечення належної правової процедури у кримінальному процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Вип. 86. Ч. 5. С. 39–45. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.5>.

3. Case of Bogay and others v. Ukraine (2025). Application no. 38283/18. Strasbourg 3 April. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-242529>

4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо посилення ефективності функціонування інституту службових осіб, відповідальних за перебування та забезпечення

дотримання прав затриманих (2024): Закон України від 21 березня № 3623-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3623-20#n14>

5. Інструкція з організації діяльності чергової служби в Національній поліції України (2024). Затверджена Наказом МВС України від 23.05.2017 № 440 із змінами, внесеними згідно з Наказом МВС № 447 від 26.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17?find=1&text>

6. Інструкція із забезпечення режиму тримання та охорони осіб, які утримуються в ізоляторах тимчасового тримання Національної поліції України (2024). Затверджена Наказом МВС України від 25.09. 2023 року № 777 із змінами, внесеними згідно з Наказом МВС № 472 від 11.07.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2034-23#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-533-7-4>

THE INTERNATIONAL LEGAL PROTECTION OF ATTORNEYS' RIGHTS: CURRENT SITUATION AND OPPORTUNITIES

Volokhov Oleksii Serhiiovych

*Candidate of Sciences (Law), Attorney at Law,
Partner of SLA Attorneys
Kyiv, Ukraine*

The protection of attorneys' rights is fundamental to upholding the rule of law, ensuring access to justice, and safeguarding human rights. After all, such negative phenomena as the identification of attorneys with a client, the illegal initiation of criminal, economic, and other measures against attorneys by judicial and executive authorities, hinder attorneys' professional activities. Despite public coverage of the risks to the activities and lives of attorneys, solving the above-mentioned problems requires effective changes to the national legislation and a review of the legislator's position on these questions [1, p. 116].

At the same time, increasing guarantees for attorneys' rights and protecting their professional activities leads to restrictions on the activities of law enforcement agencies and special procedures for their control, which can be an obstacle to the rapid investigation of cases or court proceedings. As a result, the protection of attorneys' rights is not a priority for either the legislature or the executive branch, which is the opponent to lawyers

in many cases. In such conditions, only international standards and their implementation can serve as a basis for revising legislation and creating legal mechanisms to ensure the rights and guarantees of lawyers' activities.

The current international legal framework is represented both on the universal and regional levels, including key instruments such as the UN Basic Principles on the Role of Lawyers and the recently adopted Council of Europe Convention for the Protection of the Profession of Lawyer.

At the universal level, the UN Basic Principles on the Role of Lawyers, adopted in 1990, serve as a cornerstone document [2]. These principles outline guarantees for attorneys' functioning, such as the ability to perform professional duties without intimidation or improper interference, and the right to travel and consult clients freely. They also provide for immunities, including civil and penal protection for statements made in good faith during legal proceedings, and mandate confidentiality in attorney-client communications. Governments are required to ensure adequate safeguards when attorneys' security is threatened and to respect the self-governance of professional associations. Complementing these are general human rights instruments, such as the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), which enshrines rights to life, liberty, security, and a fair trial—rights that extend to attorneys in their professional capacities [3, p. 14]. Attorneys are also protected under the UN Declaration on Human Rights Defenders, recognizing their role in promoting justice and human rights. The UN Declaration on Human Rights Defenders (1998) extends protections to attorneys as defenders promoting justice and rights. Additionally, the UN Office on Drugs and Crime (UNODC) emphasizes access to legal aid to protect marginalized groups, translating into justice for the disadvantaged.

A key monitoring body of the guarantees for attorneys' rights of the UN is the Special Rapporteur on the Independence of Judges and Lawyers, established in 1994 by the Commission on Human Rights (Resolution 1994/41) and continued under the Human Rights Council. The mandate involves documenting attacks on judicial and legal independence, making recommendations to states, and promoting enhancements to these protections. Over the years, the mandate has recorded a significant number of attacks against judges and prosecutors and restrictions to the free and independent exercise of their profession and brought these allegations to the attention of the national authorities.

On June 19th, 2017, the UN Human Rights Council (HRC) on its 35th session passed an important Resolution A/HRC/35/L.20 on the independence of lawyers, incorporating robust language against reprisals, and strengthening the implementation of guarantees and immunities. Significantly, this Resolution calls on States to provide human rights training for judges, prosecutors, and lawyers, and to consider

regional and international human rights law and the concluding observations and decisions of human rights mechanisms, such as treaty bodies and regional human rights courts.

By capitalizing on recent resolutions, toolkits, and collaborative initiatives, the international community can enhance these mechanisms, ensuring attorneys operate freely and effectively. Strengthening UN protections is imperative for upholding human rights and the rule of law globally.

Regionally, non-binding instruments like the Council of Europe's Recommendation R (2000) 21 on the Freedom of Exercise of the Profession of Lawyer and the African Commission's Principles and Guidelines on the Right to a Fair Trial and Legal Assistance in Africa reinforce the UN standards, emphasizing non-discrimination, independence, and protection from harassment. Many countries have adopted local laws that comply with international standards; however, the implementation of these norms in practice remains far from complete [4].

While some international standards on legal protection of attorneys' rights have detailed obligations which should be implemented in interim legislation, others provide just a legal framework which can be useful but not obligatory for governments of the member-states. For instance, an international court of the Council of Europe – the European Court of Human Rights (ECtHR), which interprets the European Convention on Human Rights (ECHR) and provides significant practice on the rule of law application highlights the importance of legal protection of attorneys' rights. Like in *Smirnov v. Russia* case (2007), the ECtHR ruled that searches of attorneys' premises must be proportionate and respect confidentiality to avoid undermining fair trials. Similarly, in *Geerings v. the Netherlands* case (2007), the ECtHR emphasized safeguards during property deprivations affecting attorneys' work [3, p. 202]. These cases underscore states' duties to conduct effective investigations into threats and ensure non-derogable rights, but remain the flexibility of states for adherence to the ECtHR practice in their law-making activities.

Nowadays, the flexibility of international standards on legal protection of attorneys' rights gives no guarantee that such protection will be provided by local governments. In this case, an independent international monitoring mechanism, working due to an international treaty or the decision of an international organization, can be the only way to guarantee the observance of attorneys' rights.

A significant recent development is the Council of Europe Convention for the Protection of the Profession of Lawyer, adopted in March 2025. This first-ever binding international treaty aims to counter rising attacks on attorneys by requiring states to prevent threats, harassment, and interference, investigate criminal incidents, and ensure the independence of professional

associations. It establishes monitoring mechanisms, including an expert group and a committee of parties, and will enter into force upon ratification by at least eight countries, including six Council of Europe members.

Ukraine expressed its interest in the signing and ratification of the Convention on the Protection of the Profession of Lawyer (the Convention), which the Council of Europe adopted on March 12, 2025. Still, as of September 2025, this process has been delayed due to the lack of an official translation. However, the Minister of Justice has promised to submit the document to the Ministry of Foreign Affairs for further approval [5].

If the Convention is ratified, the legal community of Ukraine believes that it will gain several important advantages:

- in cases of threats, attacks, or pressure, the legal community will be able to turn to international mechanisms, in particular the GRAVO Group of Experts, which will help strengthen security guarantees for lawyers;
- bringing national legislation into line with the provisions of the Convention regarding searches of lawyers, detention, and compliance with the attorney-client privilege;
- taking into account the realities of full-scale invasion and the post-war period, the Convention will guarantee lawyers additional security and independence in the performance of their duties in cases related to war crimes, population displacement.

In addition, the Convention has been developed taking into account the specificities of national legal traditions and models of bar organization in different Council of Europe member states.

Among the key achievements of the Convention are:

- the specification of a set of rights and guarantees for lawyers, including disciplinary procedures and searches;
- the introduction of a monitoring mechanism through a special Group of Experts (GRAVO) capable of responding to serious or systematic violations;
- clear regulation of the principle of self-government of professional bar associations and freedom of expression, which contributes to the development of civil society;
- a specific ratification procedure covering not only Council of Europe member states, but also other countries wishing to accede [6].

The international legal protection of attorneys' rights has advanced significantly, with frameworks like the UN Basic Principles and the new Council of Europe Convention providing robust standards. However, persistent threats highlight the urgency of better implementation and changes to national legislation. By seizing opportunities for ratification, monitoring, and collaboration, the global community can ensure attorneys fulfill their essential role, bolstering the rule of law and human rights worldwide.

Bibliography

1. Комарницька І. І. Сучасні проблеми ототожнення адвоката з клієнтом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. N 2. С. 114–117. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/25>
2. Basic Principles on the Role of Lawyers adopted on 07 September 1990 BY the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-role-lawyers>
3. International Legal Digest: Lawyers' protection and states' obligations. International Bar Association. 217 p. URL: <https://www.ibanet.org/MediaHandler?id=c0a1f2cc-0a0c-4e97-a180-fa6fc53b4a32>
4. Cameron J. Lawyers Under Threat: Highlighting Their Plight. Just Security. 2023. Jan. URL: <https://www.justsecurity.org/84880/lawyers-under-threat-highlighting-their-plight/>
5. The process of signing the Convention on the protection of the profession of advocate has begun. URL: <https://en.unba.org.ua/activity/news/10677-the-process-of-signing-the-convention-on-the-protection-of-the-profession-of-advocate-has-begun.html>
6. Council of Europe Convention for the Protection of the Profession of Lawyer on 12 March 2025. Ref CM(2024)191add1final. URL: <https://rm.coe.int/native/0900001680b4c020>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-533-7-5>

ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТУРИ ІЗ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Дерев'янко Наталія Зеновіївна

доктор філософії в галузі права, доцент,

декан юридичного факультету,

Міжнародний економіко-гуманітарний університет

імені академіка Степана Дем'янчука

м. Рівне, Україна

Введення військового стану на території України внесло свої корективи в професійну діяльність адвокатів. Використовуючи міжнародні нормативно-правові акти адвокати буквально засипали Європейський суд з прав людини низкою позовів до держави агресора.

Відповідні рішення за сприяння української адвокатури ухвалив і Міжнародний кримінальний суд.

В той же час, вивченням норм міжнародного права встановлено низку особливостей, які у тій чи іншій мірі мають відношення до діяльності адвокатів яка пов'язана із запобіганням злочинів.

Зокрема, у всіх джерелах міжнародного права конкретно не ставиться завдання щодо запобігання злочинам: йдеться перш за все про захист прав людини і громадянина (Загальна Декларація прав людини від 10 грудня 1948 р.; Декларація з прав людини та особистої свободи медичних працівників 1985 р.; Типова угода про передачу кримінального судочинства; та ін.). При цьому термін «захист» тлумачиться у цих міжнародних актах у широкому розумінні, тобто в завуальованій формі. Зазначена діяльність передбачає й ту, що пов'язана із попередженням злочинів [2, с. 666–667].

Крім того, окремі міжнародно-правові акти поряд з основними змістовними завданнями визначають й ті, що мають відношення до запобігання злочинам (Декларація про права і обов'язки окремих осіб, груп та органів суспільства заохочувати та захищати загальноприйняті права людини і обнови свободи; Звід принципів захисту всіх осіб, що підлягають затриманню або ув'язненню у будь-якій формі; Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами по підтриманню правопорядку; ін.) [1, с. 256].

Лише незначна кількість міжнародно-правових документів, що присвячені питанням, які пов'язані із запобіганням злочинам (Віденська декларація про злочинність і правосуддя: відповіді на виклики XXI століття; Декларація про захист усіх осіб від насильницького зникнення; Декларація ООН про злочинність та громадську безпеку від 12 грудня 1996 р.; ін.) [1, с. 256].

Окремо слід зазначити, що жоден із зазначених категорій міжнародно-правових договорів не зобов'язує адвокатуру займатись діяльністю по запобігання злочинам, але рекомендує, поряд з іншими суб'єктами правової охорони та захисту, займати активну позицію щодо виявлення, запобігання та реагування на факти порушення прав людини і громадянина [1, с. 256].

Як узагальнення, можна згадати відомий вислів О. Ф. Кістяковського, про те, що інститут адвокатів повинен бути створений не для однієї тільки мети захищати, зокрема бідних, оскільки у ході судових дебатів таку мету у повній мірі ставить звичайний адвокат, навпаки, цей інститут має бути трибуналом захисту, що встановлений у виді постійної магістратури, яка має призначення гарантувати свободу громадян з першого моменту, від якого виникає щодо них небезпека кримінального процесу [3, с. 45].

Таким чином, вивченням міжнародно-правових актів з питань діяльності адвокатури встановлено, що адвокат, як представник захисту повинен в повній мірі забезпечити дотримання прав потерпілого, за відсутності прямої норми на виявлення фактів вчинення кримінальних правопорушень щодо нього.

Література

1. Боровик А. Діяльність адвокатури України із запобігання злочинам у контексті змісту міжнародно-правових актів. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 3. С. 253–257/
2. Яценко С.С. Юридична енциклопедія: Міжнародне кримінальне право : у 6 т. Т. 3: К-М. Київ : Укр. енцикл. 2001. С. 666–667.
3. Кистяковский А. Ф. Загальна частина кримінального права. Киев : Видавництво Семенко Сергія. 2005. 118 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-533-7-6>

НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО РЕГУЛЮВАННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Долинська Марія Степанівна

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри господарсько-правових дисциплін,
Львівський державний університет внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

У незалежній Україні правове регулювання адвокатської діяльності було вперше було врегульовано у Законі України «Про адвокатуру» від 12 грудня 1992 року [1].

Наступним адвокатським актом є Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року № 5076-VI [2]. Адвокатською діяльністю є незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги клієнту.

При здійсненні своїх професіональних обов'язків адвокат повинен дотримуватись принципу законності, водночас має бути наполегливим і принциповим у відстоюванні прав та інтересів клієнта в суді, не повинен залишати без уваги порушення закону, нетактовне і зневажливе

ставлення суду та інших учасників процесу до свого клієнта, його самого, або адвокатури в цілому і повинен реагувати на відповідні дії у формах, передбачених чинним законодавством та/або актами РАУ, НААУ [3, с. 234].

Протягом 2022-2024 років у вищевказаний законодавчий акт було запроваджено зміни 5 Законами держави. Вважаємо за доцільне виокремити наступні законодавчі акти.

29 грудня 2022 року набрав чинність Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення регулювання кінцевої бенефіціарної власності та структури власності юридичних осіб» від 6 вересня 2022 року № 2571-IX [4]. Основні зміни актом запроваджено у Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». Також актом внесено зміни до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у частині редагування положень статті 22 Закону України, що регулюють неухильне дотримання адвокатами вимог щодо необхідності проведення первинного фінансового моніторингу, зокрема в частині відповідальності адвоката та збереження адвокатської таємниці.

Варто пригадати що Законом України № 2258-17 від 18 травня 2010 року [5], до спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу віднесено нотаріусів, адвокатів, аудиторів, аудиторські фірми, фізичних осіб – підприємців, які надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги [6, с. 202–203].

Законом України від 20 березня 2023 року № 2970-IX [7] в Україні запроваджено Загальний стандарт звітності та належної перевірки інформації про фінансові рахунки (CRS),

Законом доповнено частиною восьмою статтю 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», та зобов'язано адвоката надавати інформацію та документи на обґрунтовані письмові вимоги податкового органу (згідно статті 44² Податкового кодексу України), що стосуються трасту, у випадку якщо адвокат управляє діяльністю, активами чи майном (є довірчим власником) або виконує обов'язки адміністратора такого трасту [7].

При цьому адвокат не несе дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності за надання вищевказаної інформації та документів. Тобто, подана у вищевказаному випадку інформація та документи відповідно не є порушенням адвокатської таємниці та відповідно не настає відповідальність за надання відповідних відомостей.

Законом України від 10 квітня 2023 року № 3022-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги» [8] у тексті Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» слова «правова допомога» замінено словами «правнича допомога».

Аналізуючи положення статей 9 та 15 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» [9], вбачається, що адвокати можуть бути як суб'єктами первинної правничої допомоги, так і суб'єктами надання безоплатної вторинної правничої допомоги. У першому випадку – як залучені органами місцевого самоврядування у встановленому законом порядку а в другому випадку, коли такі адвокати, є включеними до Реєстру адвокатів, що надають безоплатну вторинну правничу допомогу.

Законом України № 4017-IX від 10 жовтня 2024 року [10] запроваджено зміни до 7 статей Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру», оскільки окремі положення, пов'язані з доступом до професії адвоката та провадженням адвокатської діяльності, здійснюються як функції публічної адміністрації. Встановлено, що відносини щодо прийняття, набрання чинності, оскарження в адміністративному порядку, виконання, припинення дії адміністративних актів у сфері адвокатури та адвокатської діяльності регулюються Законом України «Про адміністративну процедуру» з урахуванням особливостей, визначених Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Зокрема зміни стосуються адміністративної процедури у допуску до адвокатської діяльності. Зокрема у випадках, за умови забезпечення у необхідних випадках права особи на участь в адміністративному провадженні відповідно до Закону України «Про адміністративну процедуру»: рішення про відмову в допуску особи до складання кваліфікаційного іспиту; рішення про продовження стажування,

Також передбачено адміністративну процедуру щодо дисциплінарної відповідальності адвоката. А саме: рішення про порушення дисциплінарної справи або про відмову в порушенні дисциплінарної справи може бути оскаржено до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду протягом тридцяти днів з дня доведення такого рішення до відома особи; рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури може бути оскаржено до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду протягом тридцяти днів з дня доведення такого рішення до відома особи.

В. Лаврів констатує, що під час військового стану адвокати стають більш свідомими своїх соціальних обов'язків, етичних зобов'язань та

необхідності захисту прав людини навіть в умовах обмежених ресурсів та підвищеного ризику; а військовий стан значно впливає на роботу адвокатів, змушуючи їх адаптувати свої методи роботи та підходи до захисту клієнтів [3, с. 232].

У статті 19 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлено види адвокатської діяльності. Має рацію А. Біцай, що законодавцем не передбачено надання адвокатом медіації. Автор стверджує, що медіація є видом правових послуг – надання правових послуг – є правовою допомогою – надання правової допомоги є адвокатською діяльністю, тобто медіація може бути віднесена до видів адвокатської діяльності [11, с. 114–115].

Правові засади медіації в державі регулює Закон України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року [12], однак у ньому не передбачено випадків надання медіації адвокатами.

Медіація є переговорною процедурою, яка організована в певній послідовності за встановленими правилами та за допомогою незалежного медіатора, яка проходить певні усталені стадії з метою врегулювання спору або конфлікту, результатом якої є певна прийнятна та взаємовигідна домовленість для її учасників, що завершується укладенням відповідної угоди [13, с. 199].

Одним із надзвичайно важливим і недовготривалим та, в певній мірі, узгодженим між сторонами за допомогою медіатора, способом вирішення спорів в порядку цивільного судочинства без ухвалення рішення суду є альтернативний спосіб за допомогою медіації [13, с. 199], які міг в тому числі надавати адвокат

Вважаємо, що навички щодо використання інструментів медіації у адвокатській діяльності можуть стати у пригоді при виконанні адвокатом своїх обов'язків, в тому числі, коли його клієнтами виступають військовослужбовці ЗСУ, інших військових формувань та з'єднань, внутрішньо переміщені особи та особи з інвалідністю.

Література

1. Про адвокатуру: Закон України від 19.12.1992 р. № 2887-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 9. Ст. 62.
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.
3. Лаврів Віталій Павлович. Правосвідомість адвоката в період військового стану. Наукові записки. Серія: Право | Scientific notes. Series: Law. Вип. 16. 2024. С. 232-234.
4. Законом України Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення регулювання кінцевої бенефіціарної власності та

структури власності юридичних осіб від 06.09.2022 р. № 2571-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2571-20#Text>.

5. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: Закон України від 18.05.2010. № 2258-17. *Голос України* від 22.05.2010. № 93.

6. Долинська М.С. Нотаріус як суб'єкт первинного фінансового моніторингу. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2011. Вип. 54. С.202–208.

7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо імплементації міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки: Закон України від 20.03.2023 р. № 2970-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2970-20#Text>

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги: Закон України від 10.04.2023 р. № 3022-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3022-20#n333>.

9. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру» Закон України від 10.10.2024 р. № 4017-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4017-20#Text>

11. Біцай А. В. Участь адвоката в медіації: монографія/ За заг. ред. О. Г. Яновської. К.: Алерта.2017. 260 с.

12. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>

13. Долинська М. С. Правове значення результатів, досягнутих у процесі медіації, до закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві за участю фермерських господарств. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 197-200.

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЙНЯТТЯ ГОЛОВОЮ
КВАЛІФІКАЦІЙНО-ДИСЦИПЛІНАРНОЇ КОМІСІЇ
АДВОКАТУРИ РЕГІОНУ РІШЕНЬ ПРО ПОВЕРНЕННЯ ЗАЯВ
(СКАРГ) ЩОДО НЕНАЛЕЖНОЇ ПОВЕДІНКИ АДВОКАТА**

Заболотний Олег Миколайович

голова Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури

Чернігівської області,

здобувач вищої освіти за третім (освітньо-науковим) рівнем освіти,

Пенітенціарна академія України

м. Чернігів, Україна

Частина 2 статті 33 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі за текстом – Закон) визначає дисциплінарне провадження як процедуру розгляду письмової скарги, яка містить відомості про наявність у діях адвоката ознак дисциплінарного проступку [1].

У ч. 1 ст. 36 Закону зазначено, що право на звернення до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури із заявою (скаргю) щодо поведінки адвоката, яка може бути підставою для дисциплінарної відповідальності, має кожен, кому відомі факти такої поведінки.

Рішенням Ради адвокатів України від 30.08.2014 № 120 затверджено Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність (далі – Положення).

Стаття 7 Положення зазначає, що дисциплінарне провадження стосовно адвоката здійснюється в особливому порядку, а ст. 14 Положення встановлює досить великий, але чіткий і зрозумілий перелік вимог до заяви (скарги), які наведено в дев'яти пунктах цієї статті 14 [2].

При цьому Положення встановлює декілька випадків, за яких заява (скарга) не підлягає розгляду та/або підлягає поверненню.

Слід зауважити, що Закон взагалі не передбачає жодного випадку, коли скарга, про яку йде мова в ч. 2 ст. 33, частинах 1 і 2 ст. 36 Закону, може бути повернута особі, яка ініціює питання про дисциплінарну відповідальність адвоката, і не наводить перелік підстав для повернення скарги чи для відмови в її розгляді.

Тобто, такі підстави встановлені не на законодавчому рівні, а рішенням органу адвокатського самоврядування, що є особливістю, якщо

порівнювати процедуру розгляду скарг на адвокатів із порядком розгляду скарг згідно із Законом України «Про звернення громадян», адже в останньому підстави для відмови в розгляді скарг та/або їх повернення закріплено безпосередньо в законі.

У Положенні підстави для повернення скарги (заяви) передбачено у двох пунктах.

Перша підстава вказана в ст. 15 Положення, де зазначено, що заява (скарга), оформлена без дотримання вимог ст. 14 цього Положення, повертається заявникові (скаржникові) з відповідним роз'ясненням не пізніше десяти днів від дня її надходження. Тобто, ст. 15 Положення визнає підставою для повернення заяви (скарги) недотримання вимог будь-якого з дев'яти пунктів ст. 14 Положення. Однак, слід звернути увагу на те, що у п. 8 ст. 14 Положення наявний припис, який фактично дублює вимоги ст. 15 Положення, адже п. 8 ст. 14 зазначає, що подання ради адвокатів регіону, оформлене без дотримання вимог ст. 14 цього Положення, повертається заявникові (скаржникові) з відповідними роз'ясненнями не пізніше десяти днів від дня її надходження.

Тобто, п. 8 ст. 14 Положення не містить жодних вимог до змісту заяви (скарги), а зазначає лише підставу для повернення подання ради адвокатів регіону, а тому логічним було б виключити його зі ст. 14 Положення. Припускаємо, що доповнення статті 14 пунктом 8 стало наслідком калькування ст. 15 цього Положення, оскільки в п. 8 ст. 14 навіть вжито неправильно займенник, адже щодо слова «подання», яке є іменником середнього роду, вжито займенник «її» (як і в ст. 15) замість правильного «його». При цьому не потрібно буде вносити ніяких змін до статей 15 і 16 Положення, адже згідно зі ст. 10 Положення узагальнене поняття «заяви (скарги)» включає в тому числі й подання голів рад адвокатів регіону. Однак, доцільно було б у ст. 10 Положення зазначити, що до заяв (скарг) слід відносити не лише подання голів рад адвокатів регіону чи членів таких рад, але й подання рад адвокатів регіону як юридичних осіб.

У такому випадку вимоги статей 15 і 16 Положення поширювались би й на підстави для повернення подань як рад адвокатів регіону (наприклад, щодо притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності за несплату щорічного внеску чи порушення строків чи порядку такої сплати), так і подань голів рад адвокатів регіону та їх членів.

Інші підстави для повернення заяви (скарги) наведено в ст. 18 Положення, і, на відміну від ст. 15 Положення, де вказано лише одну таку підставу, у ст. 18 їх зазначено відразу три, адже ця стаття визначає, що не підлягають розгляду і повертаються:

- повторні заяви (скарги) до однієї і тієї ж кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури від одного і того ж заявника (скаржника) з одного і того ж питання, якщо перша заява (скарга) вирішена по суті;

- заяви (скарги), подані до неналежної кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону;

- заяви (скарги) осіб, визнаних судом недієздатними.

На відміну від ст. 15 Положення, ст. 18 не містить вказівки, протягом якого строку повинні повертатись заяви (скарги), перелічені в цій статті. Окрім того, статті 15 і 18 Положення мають ще одну відмінність. Так, ст. 15 вимагає, щоб повернення заяви (скарги) відбувалось із наданням заявникові (скаржникові) відповідних роз'яснень, тобто фактично до відома заявника (скаржника) повинні бути письмово доведені причини повернення заяви (скарги), тобто чітко і зрозуміло роз'яснено про те, недотримання яких вимог ст. 14 Положення зумовило повернення заяви (скарги).

Натомість ст. 18 Положення не вимагає надання заявникові (скаржникові) будь-яких роз'яснень щодо причин повернення заяви (скарги). Тому вважаємо, що слід уніфікувати вимоги статей 15 і 18 Положення, щоб вони обидві однаково визначали строки повернення заяв (скарг) і щоб при поверненні зазначених у цих статтях заяв (скарг) письмово роз'яснювались заявнику (скаржнику) причини такого повернення, і це сприятиме розумінню останнім того, які ж недоліки містила його заява (скарга) і що саме потрібно йому виправити у ній чи в її оформленні або додатках до неї, для повторного звернення до КДКА.

Стаття 17 Положення відокремлює підстави, за яких заяви (скарги) визнаються анонімними і не підлягають розгляду. Ця стаття застосовується до заяв (скарг), у яких не зазначено місце проживання (місцезнаходження) заявника (скаржника), якщо заява (скарга) не підписана автором, а також у випадку, якщо зі змісту заяви (скарги) неможливо встановити авторство. Слід звернути увагу на те, що ст. 17 Положення не вказує про те, що перелічені в ній заяви (скарги) підлягають поверненню, а лише встановлює, що зазначені в цій статті заяви (скарги) визнаються анонімними й не підлягають розгляду. Отже, такі заяви (скарги), про які йде мова в ст. 17 Положення, не підлягають поверненню, а повинні визнаватись анонімними і внаслідок такого визнання не підлягати розгляду.

При цьому ст. 17 Положення не передбачає, хто саме повинен приймати рішення про визнання заяви (скарги) анонімною, щоб вона не підлягала розгляду, і яким документом таке визнання повинно оформлюватись (рішенням, наказом, розпорядженням, тощо). Однак, якщо розглядати й аналізувати приписи ст. 17 у системному зв'язку

зі ст. 19 Положення, то можна дійти висновку, що такі рішення приймаються головою кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону, адже ст. 19 зазначає, що рішення як про повернення, так і про залишення без розгляду заяви (скарги) приймає саме голова КДКА, а в ст. 17 вказано якраз про випадки, коли заяви (скарги) не підлягають розгляду. Хоча все рівно ст. 17 Положення, як і ст. 18, містить прогалину щодо строку прийняття рішення про визнання заяви (скарги) анонімною, адже такий строк вказано лише в ст. 15 Положення, тобто виключно для випадку, який зазначено саме в ст. 15. Тому приписи статей 17 і 18 Положення слід доповнити вимогами щодо строку прийняття головою КДКА регіону рішень щодо заяв (скарг), про які йде мова у цих двох статтях.

Окрім того, вважаємо, що підлягає уточненню ст. 19 Положення, у якій вказано, що рішення про повернення та залишення без розгляду заяви (скарги) приймає голова кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, якій/якому адресовано заяву (скаргу), адже ця стаття, як і ст. 17, не конкретизує, яким саме документом повинно оформлятися рішення голови КДКА. Тож у даному випадку слід звернутись до Регламенту кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону (затверджений рішенням Ради адвокатів України від 17.12.2013 № 268, далі – Регламент), у пункті 5.1 якого [3] вказано повноваження голови КДКА, серед яких перелічено й те, що останній видає накази, розпорядження та доручення.

Тому вважаємо, що у випадках, передбачених ст. 17 Положення, голова КДКА повинен видавати розпорядження про визнання заяви (скарги) анонімною і про те, що вона не підлягає розгляду, із чітким обґрунтуванням у такому розпорядженні підстав (причин), за яких він дійшов висновку про необхідність визнання скарги анонімною. Оформлення визнання заяви (скарги) анонімною саме розпорядженням за підписом голови КДКА зумовлено тим, що заява (скарга), яку визнано анонімною, в силу приписів ст. 19 Положення не повертається особі, яка подала таку заяву (скаргу), а тому неможливо оформити визнання скарги анонімною листом на адресу заявника (скаржника), адже в анонімній заяві (скарзі) може бути не вказано місце проживання (місцезнаходження) автора, тобто може бути відсутня адреса для листування і листа нікому буде направити.

Водночас, повернення заяв (скарг), про які йде мова в статтях 15 і 18 Положення, має відбуватись шляхом направлення таких заяв (скарг) із супровідними листами, у яких будуть наявні письмові роз'яснення про причини повернення. Оформлення рішення голови КДКА про повернення заяв (скарг) згідно статей 15 і 18 Положення саме у формі супровідного листа є цілком логічним, адже неможливо

повертати заяви (скарги) шляхом видання наказу, розпорядження або доручення.

Література

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закону України від 05.07.2012 № 5076-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення – 02.09.2025).

2. Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність (затверджено рішенням Ради адвокатів України від 30.08.2025 № 120). URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pologennya/2025-04-02-polozhennya-46_6818c28b276c2.pdf (дата звернення – 02.09.2025).

3. Регламент кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону (затверджений рішенням Ради адвокатів України від 17.12.2013 № 268). URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/reglamenti/2025-06-07-reglamenti-65_687e4d6da95c7.pdf (дата звернення – 02.09.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-533-7-8>

РЕАЛІЗАЦІЯ ГАРАНТІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА

Задорожна Анастасія Петрівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,

Навчально-науковий інститут права та психології

Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

Введений Указом Президента № 64/2022 від 24.02.2022 [1] воєнний стан в Україні зумовив появу значної кількості кримінальних проваджень, пов'язаних із злочинами проти основ національної безпеки України та воєнними злочинами. Ці категорії справ набувають особливої чутливості, адже стосуються захисту національної безпеки, справедливості та прав людини. Водночас вони ставлять перед адвокатурою складні етичні та професійні виклики, пов'язані з наданням

правничої допомоги особам, які підозрюються, обвинувачуються в скоєнні таких злочинів.

Адвокатура, як незалежний інститут, покликана забезпечувати реалізацію права на захист кожної особи. Відповідно до статті 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу, а у випадках, передбачених законом, така допомога надається безоплатно [2]. Стаття 48 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) закріплює право підозрюваного та обвинуваченого на захисника [3]. Право на захист є абсолютним та не залежить від тяжкості обвинувачення чи ставлення суспільства до особи. Це узгоджується з положеннями статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує право на справедливий суд [4].

Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачено, що до договору про надання правничої допомоги застосовуються загальні вимоги договірного права [5]. З цього випливає, що адвокат має свободу вибору контрагента, тобто має можливість вільно, на всій розсуд обирати клієнта, з яким адвокат укладає договір про надання правничої допомоги.

Інша ситуація складається щодо адвокатів, які надають безоплатну правничу допомогу. Відповідно до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» після прийняття рішення про надання безоплатної вторинної правничої допомоги центр з надання безоплатної правничої допомоги призначає адвоката, який включений до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу, та уклав договір про надання безоплатної вторинної правничої допомоги з центром з надання безоплатної правничої допомоги [6]. Тобто адвокат, який включений до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу, фактично не має можливості вільно обирати клієнтів.

Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачено, що договір про надання правничої допомоги може бути достроково припинений за взаємною згодою сторін або розірваний на вимогу однієї із сторін на умовах, передбачених договором [5].

У випадку відмови адвоката, КПК України передбачає можливість залучення іншого захисника через систему безоплатної правової допомоги [3]. Це гарантує непорушність права на захист і водночас дозволяє адвокату уникнути примусової участі у справі, яка суперечить його етичним чи моральним переконанням. Проте, така можливість відсутня у адвоката, який надає безоплатну вторинну правничу допомогу не зважаючи на те, що Законом України «Про безоплатну правничу допомогу» також доволі чітко врегульоване питання підстав

припинення надання адвокатами безоплатної вторинної правничої допомоги.

Найбільш неприйнятні для суспільства справи, зокрема й справи проти основ національної безпеки України та воєнні злочини, проходять саме через систему БПД.

Адвокати БПД стикаються з проблемою ототожнення адвоката та клієнта, громадського осуду та фактично позбавлені можливості вийти з процесу та припинити дію доручення про надання безоплатної вторинної правничої допомоги.

І йдеться не про поодинокі випадки такого ототожнення, негативного ставлення до адвоката, а про системну проблему, яка потребує вирішення на законодавчому рівні, оскільки завдає шкоди не тільки окремим адвокатам, але й інституту адвокатури в цілому.

Основні положення про роль адвоката, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 року, передбачають, що адвокати не повинні ідентифікуватися з клієнтами та їх справами у зв'язку з виконанням професійних обов'язків [7]. Заборона на ототожнення адвоката з клієнтом є міжнародним стандартом.

Проте, в українське суспільство не досягло тої зрілості, необхідної для дотримання в повні мірі гарантій професійної діяльності адвокатів без застосування відповідальності за таке порушення.

17.06.2025 прийнято Закон України № 4496-IX «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення дотримання гарантій адвокатської діяльності» (далі – Закон).

Закон передбачає запровадження адміністративної відповідальності за порушення заборони ототожнення адвоката і клієнта, зокрема, за публічне, у тому числі через медіа, журналістів, громадські об'єднання, професійні спілки, ототожнення особою адвоката і клієнта, якому адвокатом надається професійна правнича допомога, вчинене без мети перешкодити виконанню адвокатом передбачених законом повноважень зі здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги особі [8].

Прийняття Закону сприятиме захисту від неправомірної персоналізації: ототожнення адвоката із позицією чи вчинками клієнта, зокрема в справах проти основ національної безпеки України та воєнних злочинах, що призводить до дискредитації, тиску або порушення незалежності адвокатської діяльності.

Крім того, для реалізації гарантій діяльності адвоката, зокрема, недопущення притягнення до дисциплінарної відповідальності, необхідно уточнити п. 3,4 ч.1 ст. 47 КПК України.

Статтею 47 КПК України передбачено, що захисник після його залучення має право відмовитися від виконання своїх обов'язків лише у випадках:

1) якщо є обставини, які згідно з цим Кодексом виключають його участь у кримінальному провадженні;

2) незгоди з підозрюваним, обвинуваченим щодо вибраного ним способу захисту, за винятком випадків обов'язкової участі захисника;

3) умисного невиконання підозрюваним, обвинуваченим умов укладеного з захисником договору, яке проявляється, зокрема, у систематичному недодержанні законних порад захисника, порушенні вимог цього Кодексу тощо;

4) якщо він свою відмову мотивує відсутністю належної кваліфікації для надання правової допомоги у конкретному провадженні, що є особливо складним [3].

Проте, тягар доказування наявності підстав відмови від здійснення захисту, передбачених п. 3,4 ч.1 ст. 47 КПК України, покладається на адвоката – захисника. Як приклад, випадок, коли суд відмовив у задоволенні заяви захисника про відмову від виконання обов'язків по захисту обвинуваченого, бо захисником не наведено переконливих даних, які би свідчили про те, що обвинувачений систематично не виконує її законні поради або не погоджується з обраним нею способом захисту, а клієнт, навпаки, говорив, що адвокат неналежним чином виконує свої обов'язки [9].

Для адвоката-захисника складно довести таку незгоду, адже він обмежений дотриманням адвокатської таємниці (для прикладу, захисник зазначив, що обвинувачена вимагає від нього способи захисту, не передбачені нормами кримінально-процесуального законодавства, конкретні доводи він не може навести, керуючись адвокатською етикою [10]).

Обґрунтовуючи відмову від виконання своїх обов'язків, захисник може вказати лише на ті обставини, які не пов'язані з розголошенням адвокатської таємниці, та наводити дані у тих межах, у яких це дозволяє робити законодавство про адвокатуру й адвокатську діяльність і правила адвокатської етики, що створює труднощі для адвоката та як наслідок результатом може бути притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності [11].

А тому для реалізації гарантій діяльності адвоката, зокрема, недопущення притягнення до дисциплінарної відповідальності, можливим є доповнення норм законодавства вказівкою на можливість відмови адвоката у випадках, коли участь у справі суперечить його морально-етичним переконанням і може вплинути на якість правової допомоги.

Література

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 / *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення 03.09.2025).
2. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР / *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 03.09.2025).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI / *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 03.09.2025).
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950 / *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 03.09.2025).
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI / *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення 03.09.2025).
6. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI / *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17/conv#Text> (дата звернення 03.09.2025).
7. Основні положення про роль адвокатів: Положення, Міжнародний документ від 01.08.1990 / *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text (дата звернення 03.09.2025).
8. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення дотримання гарантій адвокатської діяльності: Закон України від 17.06.2025 № 4496-IX / *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4496-20#Text> (дата звернення 03.09.2025).
9. ЄДРСР. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69039120> (дата звернення 03.09.2025).
10. ЄДРСР. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42319032> (дата звернення 03.09.2025).
11. Гловюк І.В. Проблемні питання відмови захисника від виконання обов'язків у кримінальному провадженні (аналіз судової

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-533-7-9>

РОЛЬ АДВОКАТА ЯК ЗАХИСНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ IN ABSENTIA

Калінніков Олексій Валерійович

доктор філософії, адвокат, докторант,

Київський університет інтелектуальної власності і права

Національного університету «Одеська юридична академія»

м. Київ, Україна

Після запровадження у національному кримінальному процесуальному законодавстві інституту кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (in absentia) в 2014 році почався новий етап активного його наукового дослідження, який продовжується до теперішнього часу, оскільки його розбудова продовжується.

В різний період часу різноманітні аспекти кримінальне провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (in absentia) досліджували, зокрема: О.В. Баулін, О.І. Верещак, В.І. Галаган, І. В. Гловюк, О.М. Дроздов, Т.Г. Ільєва, І.З. Калька, Р.Л. Кислюк, В.М. Кіяниця, М.П. Климчук, О.В. Кубарева, Д.В. Коперсак, С.І. Кравченко, О.П. Кучинська, О.В. Лазукова, М.І. Луцок, М.В. Мазур, О.В. Мазур, О.В. Маленко, В.Т. Маляренко, В.І. Маринів, О.О. Нагорнюк-Данилюк, О.І. Назарук, М.Я. Никоненко, І.В. Обороньова, Є.М. Пеліхос, Д.П. Письменний, В.О. Попелюшко, В.В. Рец, В.В. Рожнова, Д.О. Савицький, О.Ю. Татаров, А.С. Трекке, Л.Д. Удалова, Ж.В. Удовенко, Т.Г. Фоміна, Н.П. Черняк, І.В. Черниченко, С.С. Чернявський, С.Л. Шаренко, Д.М. Шишман, О.Г. Шило, Д.О. Шумейко, О.Г. Яновська та інші.

В силу приписів ст.ст. 7, 20 Кримінального кодексу України (далі – КПК України) забезпечення права на захист є однією з загальних засад кримінального провадження, яке полягає у наданні підозрюваному, обвинуваченому, виправданому, засудженому можливості, зокрема, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися

правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права [1].

Відповідно до ст. 52 КПК України участь захисника, який є адвокатом, є обов'язковою у кримінальному провадженні, в тому числі, щодо: особливо тяжких злочинів (з моменту набуття особою статусу підозрюваного) та осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження (з моменту прийняття відповідного процесуального рішення) [1].

Визначений чинним кримінальним процесуальним законодавством України порядок кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого складається з спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження (*in absentia*).

Абламський С.Є. враховуючи системний аналіз КПК України вказує, що характерною особливістю спеціального кримінального провадження є обов'язкова участь у ньому захисника, оскільки забезпечення права на захист є однією з основоположних засад кримінального провадження та виступає важливою гарантією захисту прав і свобод людини та громадянина [2, с. 209].

При цьому, Пеліхос Є.М. вказує, що відсутність особистої участі (підозрюваного) обвинуваченого в кримінальному провадженні обумовлює не лише забезпечення права на захист шляхом законодавчого закріплення обов'язкової участі захисника, а й встановлення додаткових гарантій здійснення ним ефективного захисту у таких провадженнях [3, с. 91].

Відтак, у кримінальному провадженні *in absentia* передбачено обов'язкову участь захисника, що виступає певною гарантією забезпечення прав відсутнього підозрюваного чи обвинуваченого.

Коломойцев М.М. вважає, що у сутнісному аспекті діяльність захисника у спеціальному досудовому розслідуванні має характеризуватися активною позицією, що полягає в ознайомленні з матеріалами справи, обранні позиції захисту, участі в судовому розгляді та дослідженні доказів, взятті участі в дебатах тощо. Саме такий підхід свідчитиме про дотримання конституційних гарантій та засад кримінального провадження [4, с.155].

У кримінальному провадженні за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (*in absentia*) захисник здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, в тому числі:

- при обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою стосовно відсутнього підозрюваного, обвинуваченого.
- під час судового розгляду клопотання щодо спеціального досудового розслідування;

– у спеціальному досудовому розслідуванні шляхом ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, в порядку ст. 290 КПК України та отримання копій процесуальних документів, які підлягають врученню підозрюваному;

– при вирішенні питання щодо спеціального судового провадження та в подальшому в залежності від результатів розгляду клопотання здійснює захист обвинуваченого.

Роль захисника у кримінальному провадженні *in absentia* є надважливою, оскільки певні процесуальні права підозрюваний, обвинувачений може реалізовувати лише через захисника, що має вплив безпосередньо на справедливість всього кримінального провадження.

Так, на переконання Калька І.З. у спеціальному досудовому розслідуванні реалізувати право на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження в порядку ст.ст. 221, 290 КПК України може лише захисник підозрюваного [5, с.94].

Водночас, надання захисником правової допомоги відсутньому підозрюваному (обвинуваченому) повинна бути ефективною, а не формальною діяльністю.

Судова практика Верховного Суду свідчить, зокрема, про наступне:

1) пасивна участь захисника у кримінальному провадженні за процедурою «*in absentia*» є істотним порушенням кримінального процесуального закону, порушенням права на захист, що перешкоджає суду ухвалити законне й обґрунтоване судове рішення. Пасивною участю захисника, зокрема, може вважатися незаявлення ним жодних заяв чи клопотань, спрямованих на захист обвинуваченого, згода з усіма клопотаннями сторони обвинувачення, відсутність інформації про зустрічі з обвинуваченим, неузгодження з ним лінії захисту від обвинувачення [6];

2) захисник лише формально був присутній в судових засіданнях. Він не заявляв жодних заяв чи клопотань направлених на захист обвинуваченого, погоджувався зі всіма клопотаннями сторони обвинувачення, у зв'язку з чим судовий розгляд був неповним, однобічним та упередженим, що призвело до порушення принципу змагальності, що є істотним порушенням кримінального процесуального закону, порушенням права на захист, що перешкодило суду ухвалити законне і обґрунтоване судове рішення [7].

Таким чином, у кримінальному провадженні за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (*in absentia*) передбачено обов'язкову участь захисника, що виступає певною гарантією забезпечення прав вищевказаних осіб. Роль захисника у кримінальному провадженні *in absentia* є надважливою, в тому числі, з огляду на те, що певні процесуальні права підозрюваний, обвинувачений може реалізовувати лише через

захисника, що має вплив безпосередньо на справедливість всього кримінального провадження. При цьому, надання захисником правової допомоги відсутньому підозрюваному (обвинуваченому) повинна бути ефективною, а не формальною діяльністю, оскільки в протилежному випадку це є порушенням права на захист, що є суттєвою перешкодою для суду ухвалити законне і обґрунтоване судове рішення.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України: [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Абламський С.Є. Участь захисника у спеціальному досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень. *Право і безпека*. 2021. № 4 (83). С. 207–214. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2021.4.22>.

3. Пеліхос Є. М. Забезпечення права на захист підозрюваного, обвинуваченого при здійсненні спеціального кримінального провадження (in absentia) : дис. доктор філофії. Київ, 2022. 256 с.

4. Коломойцев М. М. Спеціальне кримінальне розслідування (in absentia): проблемні питання участі захисника. *Вісник ХНУВС – Bulletin of KhNUA*. 2024. № 2 (105). С. 149–157. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.2.14>

5. Калька І. З. Реалізація прав підозрюваного, обвинуваченого в спеціальному кримінальному провадженні (in absentia). дис. доктор філософії. Київ, 2023. 265 с.

6. Постанова Верховного Суду від 13.06.2019 у справі № 607/9498/16-к (провадження № 51-2422км18). *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82492181>

7. Постанова Верховного Суду від 13.06.2019 у справі № 607/9498/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82492181>

ДИСКРИМІНАЦІЯ ЗА ОЗНАКОЮ СЕКСУАЛЬНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ТА ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ: АДВОКАТСЬКИЙ ЗАХИСТ

Коваленко Марина Сергіївна

адвокатка, кандидатка юридичних наук,

доцентка кафедри правознавства,

Полтавський університет економіки і торгівлі

м. Полтава, Україна

В умовах війни, коли ресурси правової системи зосереджені на питаннях національної безпеки, особливо важливо не допустити звуження змісту та обсягу конституційних прав, передусім принципу недискримінації. Саме адвокатура має відігравати ключову роль у забезпеченні захисту прав осіб незалежно від наявності будь-яких захищених ознак, використовуючи міжнародні стандарти, закріплені у практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), рекомендаціях Ради Європи та принципах міжнародного гуманітарного права, що підкреслює потребу у формуванні системної адвокатської практики в цій сфері.

Воєнний стан посилює вразливість ЛГБТІ-спільноти, яка стикається не лише з ризиками, притаманними всьому населенню, а й з додатковими формами упередженого ставлення, стигматизації та порушення права на рівність.

Автори Нікітенко Л.О. та Довгань Б.В. у своїй публікації «Дискримінація за ознакою гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації» надають правовий аналіз таким особливо вразливим групам, детально розрізняючи поняття статі, гендеру, гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації, виокремлюють сутнісні моделі та правову природу дискримінації, що має місце в релігійному, освітньому та соціальному контекстах України. Вчені підкреслюють, що відсутність чітких законодавчих дефініцій і соціальних механізмів робить ЛГБТІ-спільноту особливо вразливими до суспільної нерівності, і акцентують на необхідності впровадження нормативних стандартів, заснованих на міжнародних доктринах. Вони наголошують на важливості посилення законодавчого захисту та створення механізмів доступу до правосуддя задля забезпечення реальної рівності для ЛГБТІ-людей в Україні [1].

Міжнародне законодавство у сфері захисту прав людини спрямоване на боротьбу з дискримінацією за ознакою сексуальної орієнтації

та гендерної ідентичності шляхом закріплення універсальних стандартів рівності та заборони будь-яких форм упередженого ставлення. Ключове значення мають акти Організації Об'єднаних Націй, зокрема Загальна декларація прав людини [2] та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [3], які гарантують право на рівність перед законом і недискримінацію. Рада Європи через Європейську конвенцію з прав людини [4] та практику ЄСПЛ забезпечує конкретні механізми захисту, визнаючи переслідування за цими ознаками порушенням статей про повагу до приватного життя та заборону дискримінації. Додатково, Європейський Союз у своїх директивах і Рамковому рішенні Ради ЄС 2008/913/ІНА закріплює зобов'язання держав боротися з гомофобією, трансфобією та злочинами на ґрунті ненависті [5]. Важливим орієнтиром стали й Принципи Джок'якарта [6], що деталізують застосування міжнародних стандартів прав людини до ЛГБТІ-осіб, а також Рекомендація CM/Rec(2010)5 Комітету Міністрів Ради Європи, яка зобов'язує держави-учасниці гарантувати захист від дискримінації за цими ознаками у всіх сферах суспільного життя [7].

Важливим кроком стало затвердження Кабінетом Міністрів України Дорожньої карти з питань верховенства права, яка передбачає низку реформ у сфері прав людини, що конкретно відповідають міжнародним стандартам недискримінації. Зокрема, документ прямо зобов'язує уряд впровадити в українське законодавство кримінальну та адміністративну відповідальність за дискримінацію і злочини на ґрунті нетерпимості «за ознаками гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації». Передбачено також введення обліку таких злочинів та гарантування безоплатної вторинної правової допомоги їхнім жертвам. Крім того, дорожня карта передбачає запровадження інституту реєстрованих партнерств, щоб надати ЛГБТІК+ особам рівні права в сімейно-правовій сфері [8].

В Україні досі немає окремого закону про заборону дискримінації за сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність, тож відповідний перелік ознак захисту обмежений. Положення статті 161 Кримінального кодексу України визначає расу, віросповідання тощо, але не вказані вище ознаки. Наразі у Верховній Раді України зареєстровано законопроект № 13597 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо боротьби з проявами дискримінації», положення якого мають забезпечити захист всіх груп, шляхом встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності, однак строки набуття його чинності залишаються невідомі [9].

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає професійні права і обов'язки адвокатів. Згідно зі статтями 21–22 адвокат зобов'язаний дотримуватися адвокатської присяги, етики та не має права відмовляти у правничій допомозі (за винятком випадків, чітко передбачених законом). Отже, адвокат не може відмовити захищати ЛГБТІК-особу лише через її ідентичність. Стаття 23 закріплює гарантії діяльності адвокатів. Зокрема, пункт 3 цього статті наказує органам влади та посадовцям, що взаємодіють з адвокатами, «дотримуватися вимог Конституції, законів України, Конвенції про захист прав людини... та практики ЄСПЛ». Це означає, що офіційні особи мають поважати права ЛГБТІК-клієнтів так само, як і решти громадян, з урахуванням рішень Європейського суду. Таким чином, існуюче українське право окреслює загальні рамки для захисту будь-якого клієнта, включаючи ЛГБТІК+ [10].

Не можна не зазначити про рішення Деснянського районного суду від 10 червня 2025 року, що має прецедентне значення, оскільки створює перший судовий кейс визнання фактичного сімейного статусу одностатевої пари в Україні. Це не лише вирішення конкретної ситуації, а й сигнал для системи правосуддя: національні суди здатні застосовувати права людини, реалізовані у міжнародній практиці, навіть без прямого законодавчого визнання. Подібні рішення здатні стати основою для послідовного нарощення стандартів рівного захисту прав в Україні [11].

Таким чином, незважаючи на воєнний стан, Україна має притримуватись своїх міжнародних зобов'язань з прав людини. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» прямо вимагає, щоб державні органи, представники адвокатури дотримувалися Конституції, законів і практики ЄСПЛ. Це включає рівність усіх клієнтів перед законом. Саме адвокатура повинна стояти на захисті всіх вразливих груп, в тому числі й прав ЛГБТІК+ , залучаючи міжнародні інструменти.

Адвокати та правозахисники мають активно відстоювати право на недискримінацію: це стосується як безпосередньої допомоги потерпілим, так і стратегічних ініціатив, підтримка яких повинна стати пріоритетом держави.

Література

1. Нікітенко Л. О., Довгань Б. В. Дискримінація за ознакою гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 7. 2020. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2020/14.pdf

2. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. Офіційний переклад. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ратифікований Указом Президії Верховної Ради УРСР від 19 жовтня 1973 р. № 2148-VIII. Офіційний текст. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: підписана 4 листопада 1950 р. Рада Європи. Ратифікована Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

5. Рамкове рішення Ради ЄС 2008/913/JHA про боротьбу з певними формами та проявами расизму і ксенофобії за допомогою кримінального права від 28 листопада 2008 р. Official Journal of the European Union. L 328/55. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008F0913>

6. Принципи застосування міжнародного права у сфері сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності (Принципи Джок'якарта). Прийняті у м. Джок'якарта (Індонезія) у березні 2007 р. URL: <https://yogyakartaprinciples.org/>

7. Recommendation CM/Rec(2010)5 of the Committee of Ministers to member states on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity. Adopted by the Committee of Ministers on 31 March 2010. Council of Europe. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805cf40a

8. Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 “Основи процесу вступу до ЄС” : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 р. № 475-р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/475-2025-%D1%80> (дата звернення: 01.09.2025)/

9. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо боротьби з проявами дискримінації від 04.08.2025 № 13597. Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56933>

10. Закон України № 5076-VI «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 р. // Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 01.09.2025).

11.Рішення Деснянського районного суду міста Києва по справі № 754/12856/24 від 10 червня 2025 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128012542> (дата звернення: 01.09.2025)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-533-7-11>

РОЛЬ АДВОКАТУРИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ МЕШКАНЦІВ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Коросьд Сергій Олександрович

доктор юридичних наук, професор,

виконуючий обов'язки президента,

Науково-дослідний інститут публічного права

м. Київ, Україна

Як відомо, Конституція України забороняє обмеження права на судовий захист навіть в умовах воєнного стану (ст.ст. 55, 64). При цьому, в умовах воєнного стану судочинство продовжує здійснюватися відповідно до існуючого порядку, визначеного процесуальним законом, який не передбачає особливостей провадження у судових справах у зв'язку із воєнним станом. Проте виконання учасниками справи вимог, передбачених процесуальним законом (передусім подача відповідної заяви безпосередньо до суду чи надіслання її засобами поштового зв'язку з метою ініціювання судового провадження; прибуття до суду для участі в судовому засіданні та до державних органів з метою подальшого виконання рішення суду тощо) є утрудненим (а в більшості випадків неможливим) для мешканців тимчасово окупованої території України і території ведення бойових дій, на яких в умовах воєнного стану функціонування судів було припинено. Тобто для мешканців зазначених територій доступ до правосуддя є обмеженим, а відтак й реалізація права на судовий захист є обмеженою або взагалі неможливою [1]. І це при тому, що судовий порядок для таких осіб залишається єдиним для встановлення фактів народження дітей та смерті родичів на зазначених територіях (ст. 317 ЦПК України), що є необхідним для подальшої державної реєстрації цих фактів в органах РАЦС України і отримання свідоцтва про народження або смерть державного (українського) зразка [2]. В свою чергу, Стратегією

деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, затвердженою Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 117/2021, передумовами реінтеграції тимчасово окупованої території було визначено, зокрема, розвиток механізмів забезпечення захисту прав, свобод людини і громадянина.

В конкретному випадку мова йде про необхідність участі представника, через якого особа – мешканець тимчасово окупованої території може реалізувати своє право на судовий захист (ч. 1 ст. 58 ЦПК України). Водночас, з урахуванням приписів ч. 4 ст. 131-2 Конституції України та ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 60 ЦПК України, представництво у суді як вид правничої допомоги здійснюється виключно адвокатом. Отже, саме адвокатура, з огляду на положення ч. 1 ст. 2 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність", покликана здійснювати представництво в суді мешканців тимчасово окупованої території в зазначеній категорії цивільних справ. Причому повноваження адвоката будуть посвідчуватись не довіреністю (нотаріально посвідчити яку на тимчасово окупованій території неможливо), а ордером, виданим адвокатом відповідно до Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" (ст. 62 ЦПК України). В свою чергу такий ордер видається на підставі договору про надання правничої допомоги, який має укладатись в письмовій формі, але при цьому до такого договору застосовуються загальні вимоги договірного права (ч.ч. 1, 3 ст. 27 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність"). Останнє положення дозволяє адвокату при дистанційному укладенні договору про надання правничої допомоги із мешканцем тимчасово окупованої території застосовувати положення ст.ст. 207, 639 ЦК України, які допускають вчиняти письмовий правочин шляхом фіксування його змісту в одному або кількох документах (у тому числі електронних), у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони, або надсилалися ними до інформаційно-комунікаційної системи, що використовується сторонами, та підписання цих документів стороною (сторонами). При цьому воля сторін письмового правочину може бути виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку, інших інформаційно-комунікаційних систем (з цього приводу Радою адвокатів України вже надавались відповідні роз'яснення).

Як зазначив Конституційний Суд України в Рішенні від 30.01.2003 № 3-рп/2003, правосуддя визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості й забезпечує ефективне поновлення в правах.

З огляду на це, участь адвоката не повинна обмежуватись тільки представництвом в суді, адже у справах про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, копія судового рішення видається учасникам справи негайно після його ухвалення або невідкладно надсилається судом до органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем ухвалення рішення для державної реєстрації народження або смерті особи (ст.317 ЦПК України). Тобто в такій категорії справ існує необхідність в отриманні в органах РАЦС України відповідного свідоцтва. І саме завдяки змінам до Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, адвокати, на підставі ордеру і копії договору про надання правової допомоги, отримали повноваження представника особи діяти в органі РАЦС України з метою отримання свідоцтва про державну реєстрацію актів цивільного стану.

Отже, лише адвокати, за відсутності нотаріально посвідченої довіреності, можуть виступати представником особи – мешканця тимчасово окупованої території не лише в суді, ініціюючи розгляд справ про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, а й в органі РАЦС України при виконанні рішення суду про державну реєстрацію народження або смерті особи з метою отримання відповідного свідоцтва.

Разом з цим, якщо реалізація правосуддя у справах про встановлення факту народження на вказаних територіях завершується проведенням державної реєстрації народження в органі РАЦС і отримання свідоцтва про народження, то у справах про встановлення факту смерті правосуддя неможна вважати таким, що забезпечує ефективне поновлення в правах, без заведення нотаріусом спадкової справи після смерті такої особи на підставі вищевказаного рішення суду. Тому, з метою забезпечення реалізації спадкових прав мешканців тимчасово окупованої території, адвокати повинні володіти повноваженнями (на підставі ордеру і копії договору про надання правової допомоги) виступати представником спадкоємця – мешканця тимчасово окупованої території, за заявою якого судом було ухвалено рішення про встановлення факту смерті особи на цій території, у відносинах із нотаріусом при поданні в інтересах такого спадкоємця заяви про прийняття спадщини в межах встановленого шестимісячного строку. Відсутність у адвокатів таких повноважень створює ситуацію фактичної нереалізованості рішення суду про встановлення факту смерті особи, адже по відношенню до мешканців тимчасово окупованої

території встановлення такого факту пов'язане передусім із оформленням спадщини.

Крім того, для повноти здійснення і захисту прав таких спадкоємців адвокат також повинен володіти повноваженнями (на підставі ордеру і копії договору про надання правової допомоги, тобто за відсутності нотаріально посвідченої довіреності) виступати представником перед третіми особами (зокрема Пенсійним фондом тощо) у відносинах, які виникатимуть у зв'язку із встановленням рішенням суду факту смерті особи – мешканця тимчасово окупованої території.

Література

1. Короед С. О. Реалізація конституційного права на судовий захист в аспекті доступу мешканців тимчасово окупованих територій до правосуддя в умовах воєнного стану. *Досвід, воєнні випробування та повоєнний ренесанс конституційно-правового розвитку незалежної України* : збірник матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій «28-річчя Конституції України: досвід, воєнні випробування та повоєнний ренесанс» (м. Київ, 26 червня 2024 року) та «Захист незалежності України: правові засади та виклики сьогодення. До 33-ї річниці проголошення незалежності України» (м. Київ, 22 серпня 2024 року) / відп. ред. акад. НАПрН України, д.ю.н., проф. О. В. Скрипнюк, д.ю.н., проф. А. Р. Крусян та д.ю.н., проф. О. В. Батанов. Київ-Харків: Майдан, 2025. С. 101–105.

2. Короед С. О. Тенденції розвитку цивільного процесу як форми захисту цивільних прав мешканців тимчасово окупованої території України. *Традиції та інновації розвитку приватного права в Україні: освітній вимір* : матеріали XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 6 червня 2024 р.). Полтава : ПУЕТ, 2024. С. 53–56.

ВИПРАВДАНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОГО РИЗИКУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Мельник Петро Васильович

*кандидат юридичних наук, доцент, докторант,
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна*

Статті 42 Кримінального кодексу України (далі – КК України) встановлено, що не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), яке заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, якщо це діяння було вчинене в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети. Ризик визнається виправданим, якщо мету, що була поставлена, не можна було досягти в даній обстановці дією (бездіяльністю), не поєднаною з ризиком, і особа, яка допустила ризик, обґрунтовано розраховувала, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам. Ризик не визнається виправданим, якщо він завідомо створював загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи інших надзвичайних подій.

Ю.В. Баулін відмічає, що підставою для вчинення ризикованого діяння є його виправданість, що визначається трьома елементами, які лише у своїй єдності виправдують вчинення особою діяння, пов'язаного з ризиком: 1) наявністю об'єктивної ситуації, що свідчить про необхідність досягнення значної суспільно корисної мети ...; 2) неможливістю досягнення цієї мети неризикованим діянням ... Якщо буде встановлено, що особа, яка учинила ризиковане діяння, мала реальну можливість (і вона це усвідомлювала) досягти поставленої мети неризикованими діями, але вона цією можливістю не скористалася і заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вона підлягає відповідальності за цю шкоду на заг. підставах; 3) вжиття особою заходів для запобігання шкоди правоохоронюваним інтересам, які залежать від характеру ризикованої дії (бездіяльності), сфери його поширення, реальних можливостей суб'єкта тощо ... Ці заходи повинні бути достатніми (з погляду суб'єкта) для запобігання шкоди правоохоронюваним інтересам [1, с. 161].

У ситуації, коли існує загроза ймовірного виникнення негативних наслідків, незалежних від волі та свідомості, суб'єкт, усвідомлюючи потенційні як сприятливі, так і несприятливі результати своєї

діяльності, свідомо приймає ризик настання шкідливих наслідків, сподіваючись при цьому на позитивний результат. Такий вибір поведінки ґрунтується на раціональному аналізі факторів ризику, оцінці рівня ймовірності їх реалізації, а також прогнозуванні можливих наслідків. Цей процес виявляється у формі вольового акту, який є результатом прийняття рішення про обрання конкретного варіанту поведінки з наявних альтернатив.

Одним з видів ризику є екологічний ризик. Екологічний ризик – це ймовірність настання певної негативної події, що може призвести до заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу та життю й здоров'ю людей, внаслідок здійснення екологічно небезпечної діяльності або стихійних природних явищ [2].

Виправданість діяння, що пов'язане з екологічним ризиком, обумовлюється тим, що суб'єкт вчиняє ризикове діяння для досягнення значної суспільно корисної мети, якої неможливо досягнути в даній обстановці без ймовірності настання певної негативної події, що може призвести до заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу та здоров'ю людей, при цьому не створюючи загрози для життя інших людей, екологічної катастрофи чи інших надзвичайних подій та розраховуючи, що вжиті ним заходи є достатніми для забезпечення екологічної безпеки.

Слід також відмітити, що С.Б. Гавриш, говорячи про екологічний ризик технологій, виділяє такі умови його правомірності (прийнятності): 1) він має місце в зв'язку з досягненням суспільно корисного результату, користь якого значно перевищує можливу шкоду від ризикової діяльності. Ризик при вчиненні будь-яких неправомірних дій, що загрожують шкодою, завжди повинен визнаватися неправомірним; 2) ймовірність наслідків надзвичайно низька (наближена до нуля) чи має стохастичний (випадковий) характер ...; 3) оператор або інша спеціально зобов'язана особа, забезпечуючи технологічний процес, точно виконує наявні інструкції і погоджує наслідки своєї діяльності з екологічними нормативами ...; 4) його спричинила спеціально зобов'язана особа (за винятком ситуацій крайньої необхідності). Керувати складними технологіями або працювати з небезпечними речовинами чи явищами повинні лише спеціально підготовлені особи – оператори ...; 5) ситуації, коли особа діє на підставі науково-обґрунтованого прогнозу чи сама в змозі спрогнозувати наслідки своєї діяльності або прийнятого рішення, що виключає завдання шкоди життю і здоров'ю людей, а також екосистемам; 6) забезпечення здійснення виробничих технологій технічними (інженерними) системами захисту, системами екологічної безпеки, передусім системами нового покоління [3, с. 164]. Далі С.Б. Гавриш зазначає, що

дія (бездіяльність) винної особи, вчинена в межах прийнятного ризику технологій, яка виявилася в створенні загрози заподіяння шкоди людині чи екосистемам або загрози безпеці існування майбутнього покоління людей, тягне за собою залежно від її можливих масштабів, характеру і ступеня ризику адміністративну чи кримінальну відповідальність [3, с. 167-168].

Можна сказати, що екологічний ризик пов'язаний з екологічно небезпечною діяльністю і ця небезпека є абстрактною і віддаленою у часі. Діяння, пов'язане з екологічним ризиком, може вчинятися з метою негайного усунення явно вираженої екологічно небезпечної ситуації (ризик екологічно небезпечної ситуації), а також з метою науково-технічного прогресу під час використання технологій з підвищеною екологічною безпекою (ризик технологій).

Тобто екологічний ризик вважається виправданим при наявності таких ознак як: 1) існування об'єктивної ситуації, що виправдовує заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, для досягнення значної суспільно корисної мети (наприклад, загроза екологічній безпеці, загроза масового знищення рослинного/тваринного світу, екологічної катастрофи); 2) неможливість досягнення даної мети без ризикового діяння (ймовірності настання певної негативної події, що може призвести до заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу); 3) вжиття особою достатніх заходів для забезпечення екологічної безпеки, які залежать від характеру ризикованої дії (бездіяльності), сфери поширення, реальних можливостей суб'єкта тощо.

Діяння, пов'язане з екологічним ризиком, не буде вважатися виправданим якщо особа, вчиняючи ризиковане діяння, усвідомлювала і мала реальну можливість, досягти поставлену мету неризикованим діянням, і вона цю можливість не використавши заподіяла шкоду навколишньому природному середовищу.

Діяння, пов'язане з екологічним ризиком, є виправданим, коли:

1) його вчиняє особа для досягнення значної суспільно корисної мети (забезпечення екологічної безпеки, запобігання екологічній катастрофі, іншим надзвичайним екологічним ситуаціям, розвитку науково-технічного прогресу). Суспільно корисна мета повинна бути високою та співрозмірною зі шкодою, що заподіюється навколишньому природному середовищу. При ризику екологічно небезпечної ситуації цією особою може будь-який суб'єкт, а ризик технологій спричиняє суб'єкт на який покладені обов'язки забезпечувати безпечний технологічний процес;

2) діяння пов'язане з імовірністю заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, проте ступінь такої імовірності не повинен досягати неминучості заподіяння шкоди;

3) діяння вчиняється в обстановці необхідності досягнення значної суспільно корисної мети;

4) діяння формально містить ознаки кримінального правопорушення проти екологічної безпеки і заподіює шкоду навколишньому природному середовищу (забруднення, засмічення навколишнього природного середовища, знищення об'єктів рослинного/тваринного світу);

5) завідомо не створює загрозу для життя інших людей або загрозу екологічній катастрофи чи інших надзвичайних подій.

На підставі вище викладеного, слід відмітити, що важливою умовою виправданості екологічного ризику є вчинення ризикового діяння для досягнення значної суспільно корисної мети. При цьому потрібно розрізняти виправданий екологічний ризик з метою негайного усунення явно вираженої екологічно небезпечної ситуації (ризик екологічно небезпечної ситуації) і виправданий екологічний ризик з метою науково-технічного прогресу під час використання технологій з підвищеною екологічною безпекою (ризик технологій). Виправданому екологічному ризику притаманні всі ознаки діяння, пов'язаного з ризиком, передбачені ст. 42 КК України.

Література

1. Баулін Ю. В. Діяння пов'язане з ризиком. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 17: Кримінальне право. Харків, 2017. С. 161–163.

2. Мельник П. В. Екологічний ризик у кримінально-правовому забезпеченні екологічної безпеки. *Соціальний розвиток: економіко-правові проблеми*. 2025, №7-8. URL: <https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.7-8.05>

3. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні : проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства. К., 2002. 634 с.

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ У СФЕРІ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ

Онiщик Юрiй Вiталiйович

*доктор юридичних наук, професор, адвокат,
завiдувач кафедри приватного та публiчного права,
Київський нацiональний унiверситет технологiй та дизайну
м. Київ, Україна*

Вагома роль у формуванні системи надання безоплатної правничої допомоги в Україні відведена адвокатури. Однак сучасний стан участі адвокатури в системі надання безоплатної правничої допомоги характеризується негативними тенденціями усунення цього правозахисного інституту від всіх складових процесів регулювання системи безоплатної правничої допомоги. У зв'язку з цим актуальним є вивчення міжнародних стандартів діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги для оцінки можливості їх застосування у напрямку вдосконалення діяльності адвокатури в системі надання безоплатної правничої допомоги в Україні.

Вихідні положення правового регулювання безоплатної правничої допомоги визначені у таких міжнародно-правових актах як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року, згідно яких гарантовано кожному обвинуваченому у вчиненні кримінального правопорушення за відсутності достатніх коштів для оплати правничої допомоги одержувати таку допомогу безоплатно [1, 2]. Відповідно до Резолюції Комітету Міністрів Ради Європи про безоплатну правничу допомогу в цивільних, господарських і адміністративних справах від 18 лютого 1976 року № 76 (5) урядам держав-членів рекомендовано надавати на тих же умовах безоплатну правничу допомогу у цивільних, господарських і адміністративних справах, незалежно від характеру суду, який здійснює юрисдикцію [3]. У Резолюції Комітету Міністрів Ради Європи про безоплатну правничу допомогу і юридичні консультації від 02 березня 1978 року № 78 (8) окреслено основні принципи безоплатної правничої допомоги [4]. У Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбідніших верств населення від 08 січня 1993 року № R (93) 1 урядам держав-членів рекомендовано сприяти ефективному доступу найбідніших верств населення до судів [5].

Особливе значення у діяльності адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги мають Основні положення про роль адвокатів від 01 серпня 1990 року, прийняті VIII Конгресом Організації Об'єднаних Націй по запобіганню злочинам, в яких встановлено, що адвокатура забезпечує безоплатну правничу допомогу для усіх, хто має у ній потребу, та кооперуються з урядом та іншими інститутами для досягнення цілей правосуддя і суспільного інтересу. Варто відмітити, що у цьому міжнародному документі наголошено про необхідність адвокатури співпрацювати в організації та створенні умов надання безоплатної правничої допомоги [6]. Це дає підстави стверджувати, що адвокатура виступає однією з державних гарантій реалізації права на безоплатну правничу допомогу та повинна приймати участь у адмініструванні системи надання безоплатної правничої допомоги.

Про те, що адвокатура крім надання безоплатної правничої допомоги, здійснює також адміністрування системою надання безоплатної правничої допомоги, підтверджують ч. 2 ст. 25 та ч. 4 ст. 48 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», згідно яких оцінка якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної первинної правничої допомоги здійснюється за зверненням органів місцевого самоврядування, а безоплатної вторинної правничої допомоги – за зверненням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правничої допомоги, комісіями, утвореними для цієї мети радами адвокатів регіонів [7]. Слід також зазначити, що Національна асоціація адвокатів України представляє адвокатуру України у відносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності, громадськими об'єднаннями та міжнародними організаціями, делегує своїх представників до органів державної влади; бере участь у розробці нормативно-правових актів, організації та проведенні експертизи проєктів законів, програм, рішень та інших документів і нормативних актів з питань адвокатури та адвокатської діяльності у сфері надання безоплатної правничої допомоги [8].

Незважаючи на міжнародні стандарти та положення норм національного законодавства адвокатура України сьогодні позбавлена участі в адмініструванні системою надання безоплатної правничої допомоги. Це зумовлено відсутністю відповідних норм щодо участі адвокатури в адмініструванні системою надання безоплатної правничої допомоги в Законі України «Про безоплатну правничу допомогу»; систематичним ігноруванням суб'єктами владних повноважень участі адвокатури в нормотворчій, управлінській, організаційній діяльності; незаконного

здійснення суб'єктами владних повноважень оцінки якості надання адвокатами безоплатної правничої допомоги; ігноруванням суб'єктами владних повноважень принципу незалежності адвокатури; встановленню державного контролю над діяльністю адвокатури у сфері надання безоплатної правничої допомоги через підзаконні акти [9, 10].

Враховуючи викладене, констатуємо, що відповідно до міжнародних стандартів та норм національного законодавства адвокатура уповноважена на здійснення адміністрування системою надання безоплатної правничої допомоги. Система безоплатної правничої допомоги в Україні потребує реформування шляхом належної регламентації відносин, пов'язаних із адмініструванням системою надання безоплатної правничої допомоги адвокатурою.

Література

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 31.08.2025).

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення 31.08.2025).

3. Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи про безоплатну правову допомогу в цивільних, господарських і адміністративних справах від 18 лютого 1976 року № 76 (5). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rez_76_5_1976_02_18.pdf (дата звернення 31.08.2025).

4. Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи про безоплатну правову допомогу і юридичні консультації від 02 березня 1978 року № 78 (8). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rez_78_8_1978_03_02.pdf (дата звернення 31.08.2025).

5. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбільш вразливих верств населення від 08 січня 1993 року № R (93) 1. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/r_93_1_1993_01_08.pdf (дата звернення 31.08.2025).

6. Основні положення про роль адвокатів від 1 серпня 1990 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text (дата звернення 31.08.2025).

7. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 липня 2012 року № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення 31.08.2025).

8. Статут Національної асоціації адвокатів України. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/inshi-dokumenty/statut_naau.pdf (дата звернення 31.08.2025).

9. Звіт Комітету з питань безоплатної правничої допомоги, що діє в складі Національної асоціації адвокатів України, з актуальних питань функціонування системи безоплатної правничої допомоги в Україні за 2022 рік. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%91%D0%9F%D0%94_2022.pdf (дата звернення 31.08.2025).

10. Звіт Національної асоціації адвокатів України з актуальних питань функціонування системи безоплатної правничої допомоги в Україні за 2023 рік. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%91%D0%9F%D0%94_2023_.pdf (дата звернення 31.08.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-533-7-14>

РОЛЬ АДВОКАТУРИ У ЗАХИСТІ ПРАВ ОСІБ ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТІ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ЗБРОЙНИМ КОНФЛІКТОМ

Пеньков Сергій Володимирович

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики,
Інститут економіки та права
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Волошина Марина Олександрівна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики,
Інститут економіки та права
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Чорний Віктор Анатолійович

*аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики,
Інститут економіки та права
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Згідно п.п. 3, 4 ст. 1 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» до правничих послуг віднесено представництво особи в державних та інших органах, здійснення заходів із захисту від обвинувачення, консультування та інформування з правових питань і складення правових документів (позовів, заяв, клопотань тощо), допомога у доступі до правничої допомоги т медіації. Правнича допомога полягає у наданні правничих послуг з реалізації гарантованих прав і свобод, їх захисту та відновлення у разі порушення [1].

Регулювання практичних питань з надання правничої допомоги отримало свій подальший розвиток у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Зазначеним законом визначено поняття договору про надання правничої допомоги як домовленості за якою одна сторона (адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язується, зокрема, надати іншій стороні правничу допомогу в порядку визначеному договором, а клієнт – оплатити надані послуги та інші витрати, пов'язані з їх наданням. У відповідності до зазначеного закону, для належного виконання договору про надання правничої допомоги, адвокат, зокрема, має право збирати докази, запитувати, отримувати та вилучати речі і документи, ознайомлюватися з ними, одержувати висновки знавців (фахівців, експертів) з питань, що потребують спеціальних знань, а також опитувати осіб за їх згодою [2, п. 4 ст. 1, ст. 20].

В умовах збройного конфлікту, що, нажаль, вже четвертий рік триває в Україні, такі питання набувають великого значення. Громадяни, що вимушені були залишити свої домівки, могли втратити важливі документи, без яких, в сучасних умовах, неможлива нормальна життєдіяльність. До таких документів можуть відноситися різного роду свідоцтва (про освіту, про одруження/розлучення, про зміну прізвища та ім'я тощо), правоустановчі та інші майнові документи, про стан здоров'я (наприклад, що надають додаткові права в сфері охорони здоров'я – на безоплатне отримання ліків, щодо необхідності проведення періодичних обстежень тощо), про склад сім'ї ті інші. Всі зазначені документи підтверджують юридичні факти (які були встановлені раніше на тимчасово окупованих територіях), і у разі неможливості їх відновлення, доведеться доводити наявність тих чи інших фактів в судовому порядку. У даних випадках допомога адвоката буде затребувана як ніколи.

Особливої актуальності, під час збройної агресії проти України, набувають питання розшуку осіб зниклих безвісті. Крім здійснення безпосередньо розшукових заходів, виникає необхідність визнання особи безвісно відсутньою. Законодавець відрізняє осіб, зниклих безвісті та осіб, зниклих безвісті за особливих обставин. До перших

відносяться особи, щодо яких на момент подання заяви про розшук, відсутні відомості про їх місцеперебування; до других – особи, зниклі безвісті у зв'язку зі збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру. Слід зазначити, що за особою, зниклою безвісті за особливих обставин, зберігаються всі права, гарантовані Конституцією та законами України. Також, така особа має право на проведення ретельного розслідування обставин її зникнення та заходів із встановлення її місцезнаходження [3, ст. 1, 5].

За інформацією Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісті за особливих обставин, в Україні налічується більше 70 тисяч таких осіб. Як заявив Добросердов А., про долю більшості з них можливо буде дізнатися лише після припинення бойових дій [4].

За таких обставин близьким родичам та членам сімей, осіб, зниклих безвісті за особливих обставин доводиться вирішувати цілу низку юридичних питань: подання відповідної заяви, здійснення заходів із захисту прав та інтересів такої особи, її майна, розшуку тощо. Розібратися у всіх юридичних тонкощах необізнаним особам часто буває досить складно, а самостійне здійснення зазначених заходів може привести до зайвої втрати зусиль та дорогоцінного часу. Доречною, в таких випадках, буде допомога адвокатів. Передбачаючи подібні ситуації, законодавець окремо вказав на право близьких родичів та членів сімей, особи зниклої безвісті за особливих обставин на безоплатну правничу допомогу [4, ст. 6].

Моніторинг сайтів адвокатських бюро та об'єднань свідчить про наявність попиту на юридичну допомогу у вирішенні питань пов'язаних з тяжкими обставинами зникнення безвісті близьких осіб та широкий спектр послуг, що надаються адвокатами у даному напрямку. До них, зокрема, відносяться: юридичні консультації, складення заяв про зникнення особи, звернення в ТЦК та СП щодо видачі повідомлення про зникнення безвісті військовослужбовця, отримання інформації про його останнє відоме місцезнаходження, обставин зникнення, статусу, юридична допомога в отриманні акту службового розслідування, оформленні пенсії та інших соціальних виплат або пільг, супроводження здійснення розшукових заходів (Національною поліцією, іншими органами влади та громадськими організаціями тощо).

Слід зазначити, що близькі родичі осіб, зниклих безвісті за особливих обставин, крім вирішення суто юридичних питань, зацікавлені у здійсненні ефективних розшукових заходів щодо встановлення їх місцеперебування, або місць їх поховання (місцезнаходження останків), отримання будь-яких відомостей, що може сприяти розшуку особи

або посмертної інформації. Як вже зазначалося вище, масштабне вжиття таких заходів буде можливе після завершення бойових дій та отримання доступу до тимчасово окупованих територій. Національна поліція України та інші органи, яким надано право проведення оперативно-розшукової діяльності зобов'язані здійснювати розшукові заходи на підставі ч. 3 ст. 17 Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» та п. 1 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [4, 5]. Але, з огляду на велику кількість осіб зниклих безвісти за особливих обставин, підвищення рівня злочинності, що завжди має місце під час збройного конфлікту та одразу після його завершення, а також з інших об'єктивних та суб'єктивних причин, розраховувати на ефективну діяльність вказаних органів не завжди доречно. Вважаємо, що належну допомогу у зазначеному напрямку могли б надати адвокати, використовуючи права, надані їм Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Суттєвого сприяння у розшуку, можна було б очікувати від приватних детективів, в т.ч. і в здійсненні заходів на звільнених територіях та в «сірих» зонах. За доцільне буде зазначити, що робота приватних детективів жодним чином не підміняє адвокатську діяльність, а доповнює її, та сприятиме підвищенню її ефективності. Взаємодія адвокатів та приватних детективів буде доцільною і в інших сферах адвокатської діяльності. Таким чином, прийняття Закону України «Про приватну детективну діяльність» сприятиме підвищенню ефективності захисту прав та інтересів громадян.

Зазначимо, що адвокатська діяльність зі збору інформації (відомостей, даних) про осіб зниклих без вісті за особливих обставин, захист їх майнових прав та інших гарантованих свобод, в сучасних умовах потребує отримання інформації (документів, речей тощо) на тимчасово окупованих територіях. З огляду на зазначене, корисним було б надання адвокатам та приватним детективам права на встановлення таких контактів з фізичними та юридичними особами на цих територіях на кшталт прав наданих пошуковим групам, відповідно до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [4, ст. 1].

Таким чином, у зв'язку з важливою роллю адвокатури у здійсненні захисту прав осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, в т.ч. і заходів із встановлення їх місцезнаходження, доцільним буде якнайшвидше прийняття Закону України «Про приватну детективну діяльність» та розширення можливостей адвокатів шляхом надання їм права на встановлення контактів з фізичними та юридичними особами на територіях, що тимчасово перебувають під окупацією.

Література

1. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02 червня 2011 року № 3460-VI. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закону України від 05 липня 2012 року № 5076-VI. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

3. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 12 липня 2018 року № 2505-VIII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>

4. Уповноважений МВС назвав кількість українців, зниклих безвісти за особливих обставин. Українська правда. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/u-mvs-nazvali-kilkist-zniklih-bezvisti-ukrajinciv-308634/>

5. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-533-7-15>

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Пчеліна Оксана Василівна

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства,*

*Харківський національний університет внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

У сучасних умовах реформування системи кримінальної юстиції України питання реалізації права на захист у кримінальному провадженні набуває особливої значущості. Ефективність захисту прав і свобод особи в межах кримінального процесу є важливим індикатором рівня правової держави, а також одним із ключових чинників довіри суспільства до органів правопорядку та судової влади.

Конституційна гарантія права на захист є фундаментальною засадою кримінального провадження, яка має забезпечувати не лише формальне, а й реальне, дієве використання процесуальних механізмів, спрямованих на захист особи від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності, забезпечення справедливого розгляду справи, рівності сторін і дотримання принципу змагальності.

Водночас сучасні виклики, зумовлені суспільними трансформаціями, розвитком правових стандартів, а також впливом воєнного стану, суттєво ускладнюють практичну реалізацію права на захист у кримінальному провадженні. Обмеження певних прав і свобод, зміна процесуальних процедур, впровадження спеціальних норм, які регулюють кримінальні провадження в умовах воєнного стану, ставлять перед правозахисниками, адвокатами, слідчими та суддями нові завдання щодо забезпечення належного рівня гарантій для особи. З огляду на що виникла нагальна потреба здійснити глибокий аналіз правових механізмів, які функціонують у системі кримінального процесу, зокрема в контексті новітніх законодавчих змін і міжнародних стандартів захисту прав людини. Вивчення особливостей реалізації права на захист дозволяє не лише окреслити сучасний стан правозастосовної практики, але й виробити системні пропозиції щодо її покращення й удосконалення процесуальних гарантій для кожної особи, яка опинилася у сфері кримінального провадження.

Як зазначає В.В. Топчій, «введення воєнного стану внесли свої корективи в роботу органів судової влади, правоохоронних органів, адвокатури, прокуратури, нотаріату тощо. Тому передусім постало питання щодо внесення змін до процесуального законодавства, яке б регламентувало окремі питання щодо здійснення судочинства, досудового розслідування і враховувало реалії умов воєнного стану» [1, с. 235]. Зокрема, ці зміни стосуються й механізму реалізації права на захист у кримінальному провадженні через призму особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану [2]. Як указують Ю.В. Циганюк, М.С. Гончаров, «запровадження воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року та його періодичне продовження до сьогодні суттєво внесло зміни у адвокатську діяльність. Органи адвокатського самоврядування своєчасно реагували та реагують на потреби не лише адвокатури, але й суспільства: оперативна допомога адвокатам-переселенцям та їх сім'ям, надання матеріальної допомоги, звільнення від сплати щорічних внесків для розвитку адвокатського самоврядування, волонтерська діяльність адвокатів, розширення мережі офіційних представництв адвокатури України закордоном, правова допомога військовослужбовцям, військовим адміністраціям тощо» [3, с. 1118].

Так, у сучасних реаліях воєнного стану фундаментальні гарантії реалізації права на захист у кримінальному провадженні залишаються ключовою складовою правової системи. Зокрема, право на призначення захисника, конфіденційність спілкування з адвокатом, а також право на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження є «непохитними і недоторканими» навіть в умовах обмеження певних свобод і процесуальних змін. Водночас воєнний стан вносить свої корективи у процедури здійснення захисту, що проявляється у низці особливостей:

- спрощені та прискорені процедури призначення захисника;
- ускладнення доступу адвокатів до підзахисних, які перебувають у зонах бойових дій, на тимчасово окупованих територіях або в ізоляції;
- підвищені вимоги до кваліфікації захисників, особливо у кримінальних провадженнях, пов'язаних із військовими злочинами чи державною таємницею;
- ширше використання дистанційних (онлайн) форм участі в кримінальному провадженні;
- адаптація системи безоплатної правничої допомоги до нових умов, особливо для військовослужбовців, переміщених осіб та потерпілих від бойових дій.

У практичній площині це означає, що адвокати нерідко змушені працювати в умовах оперативних рішень і підвищеного ризику, реагувати на непередбачені обставини, забезпечуючи при цьому дотримання процесуальних гарантій на максимально можливому рівні. Можливість фізичного контакту із підзахисним часто замінюється дистанційними засобами зв'язку, такими як відеоконференції або телефонний зв'язок, що, з одного боку, дає змогу уникати затримок у процесі, а з іншого – може впливати на якість підготовки захисту. Важливим аспектом є і психологічна підтримка осіб, які залучені до кримінального провадження в умовах воєнного стану. Захисники повинні не лише надати кваліфіковану юридичну допомогу, а й сприяти стабілізації емоційного стану підзахисних, які пережили травматичні події чи перебувають в умовах підвищеної небезпеки.

Зважаючи на вищенаведене, з метою подолання труднощів з реалізації права на захист у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану доцільним є впровадження комплексних заходів, серед яких: розробка чітких алгоритмів дій для адвокатів у надзвичайних ситуаціях; удосконалення нормативної бази для забезпечення рівного доступу до захисту незалежно від місця перебування особи; розширення можливостей дистанційної участі в провадженні із дотриманням стандартів конфіденційності й повноти захисту; активізація інституційної підтримки адвокатів з боку органів адвокатського

самоврядування, профільних асоціацій і міжнародних організацій; проведення освітніх заходів щодо специфіки роботи під час воєнного стану для забезпечення належної кваліфікації захисників.

Отже, можна стверджувати, що реалізація права на захист у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану є складним і динамічним процесом, який вимагає постійного вдосконалення як на законодавчому, так і на практичному рівнях. Забезпечення дієвих гарантій захисту є не лише питанням юридичної техніки, а й ціннісним орієнтиром для всієї правової спільноти в період суспільних потрясінь і загроз. Саме це дозволяє зберігати довіру до системи правосуддя, захищати гідність і права людини навіть у найскладніших умовах, і водночас сприяє поступу України на шляху до верховенства права та інтеграції в європейський правовий простір.

Література

1. Топчій В.В. Особливості здійснення та реалізації кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. Вип. 2 (15). С. 233–242. DOI: [https://doi.org/10.33244/2617-4154-2\(15\)-2024-233-242](https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(15)-2024-233-242)
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n2054>
3. Циганюк Ю.В., Гончаров М.С. Дотримання гарантій адвокатської діяльності в Україні в умовах воєнного стану: проблеми та шляхи їх вирішення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 1117–1123. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.167>.

АДВОКАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Смерницький Дем'ян Вікторович

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач відділу науково-методичної роботи лабораторії науково-
організаційного забезпечення судово-експертної діяльності,
Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України
м. Київ, Україна*

Тригубенко Марина Володимирівна

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник відділу спеціальної підготовки
та підвищення кваліфікації судових експертів лабораторії науково-
організаційного забезпечення судово-експертної діяльності,
Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України
м. Київ, Україна*

Під час повномасштабної агресії російської федерації проти України особливої уваги потребує розвиток оборонно-промислового комплексу нашої держави як складової сектору безпеки і оборони, що у підсумках забезпечить сили безпеки (військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи) новітнім озброєнням, спеціальною технікою та іншими технічними засобами оборонного призначення.

Основною складовою оборонно-промислового комплексу є підприємства, установи і організації промисловості, які забезпечують випуск технічних засобів військового призначення, а також наукові установи основною функцією яких є розробка військової та оборонної техніки.

Наука та технології розвиваються настільки бурхливо і швидко, що всі об'єкти інтелектуальної власності важко піддаються переліку та систематизації. Але законодавці визначають орієнтовний перелік об'єктів інтелектуальної власності [1].

Стаття 54 Конституції України [2] гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист

інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Так відповідно до ст. 420 Цивільного кодексу України до об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема, належать: літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування напівпровідникових виробів; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці [3].

Права на об'єкти інтелектуальної власності встановлені Книгою четвертою «Право інтелектуальної власності» Цивільного кодексу України.

Крім того, права на об'єкти інтелектуальної власності регулюються законами України: «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [4], «Про охорону прав на промислові зразки» [5], «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів» [6], «Про авторське право і суміжні права» [7] та ін.

Норми щодо відповідальності за порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності встановлені в Кодексі України про адміністративні правопорушення [8] та Кримінальному кодексі України [9].

Захист порушених прав на об'єкти інтелектуальної власності здійснюється у судах. Як зазначає Н. В. Кісіль предметом судової експертизи у сфері інтелектуальної власності є фактичні дані та обставини справи про властивості, ознаки, закономірності створення й використання об'єктів інтелектуальної власності, їх вартість, завдані збитки та економічні операції щодо цих об'єктів, які мають значення для досудового розслідування чи судового провадження й установлюються шляхом застосування спеціальних знань у визначеному законом порядку [10, с. 347].

Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатська діяльність – це незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги клієнту.

Захист – вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається

питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення. До інших видів правничої допомоги відносяться – види адвокатської діяльності з надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правового супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення [1].

До загальних послуг в сфері охорони та захисту об'єктів інтелектуальної власності адвокатів відноситься: допомога в реєстрації знаків для товарів і послуг, в оформленні прав на твори, комп'ютерні програми, винаходи та інші об'єкти; правовий аналіз та підготовка юридичних висновків з питань, пов'язаних з об'єктами інтелектуальної власності; складання всієї необхідної документації, підготовка авторських, ліцензійних договорів та інших угод; консультативна допомога щодо всіх необхідних виплат; консультація з приводу захисту прав працівників і їхніх роботодавців на інтелектуальну власність, створену під час роботи на підприємстві; консультування з питань охорони комерційної таємниці підприємства, фірмових найменувань, торговельних марок; захист інтересів клієнтів при нелегальному використанні об'єкта інтелектуальної власності, в тому числі шляхом звернення до правоохоронних органів, представництво в судах по судових справах цієї категорії, та ін.

Підводячи певні підсумки слід зазначити, що враховуючи стрімкий розвиток оборонно-промислового комплексу України та створення значної кількості об'єктів інтелектуальної власності, охорона та захист цих об'єктів, а також вирішення спірних майнових питань між авторами та роботодавцями, набуває важливого значення. Отже, адвокатська діяльність у зазначеній сфері є складною та потребує деяких поглиблених знань, в тому числі проведення відповідних консультацій з патентними повіреними (представниками у справах інтелектуальної власності) та з вузько спрямованими технічними фахівцями, при розгляді питань щодо винаходів та корисних моделей де необхідно аналізувати формули та описи об'єктів інтелектуальної власності, які і визначають межі охорони об'єкта. Зазначені заходи поліпшить надання адвокатами якісних послуг клієнтам.

Література

1. Незалежна судова експертиза та оцінка. URL: <https://sudexpert.vn.ua/a415492-vidi-obyektiv-intelektualnoyi.html> (дата звернення: 21.07.2025).
2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
4. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15 грудня 1993 року № 3687-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1994, № 7, ст. 32.
5. Про охорону прав на промислові зразки: Закон України від 15 грудня 1993 року № 3688-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1994, № 7, ст. 34.
6. Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів: Закон України від 5 листопада 1997 року № 621/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1998, № 8, ст. 28.
7. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3792-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1994, № 13, ст. 64.
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення: за станом на 7 грудня 1984 року № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Дод. до № 51. Ст. 1122.
9. Кримінальний кодекс України: за станом на 5 квітня 2001 року №2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
10. Кісіль Н. В. Сутність і змість судово-експертної діяльності у сфері інтелектуальної власності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Випуск 15, 2015. С. 346–354.
11. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2013, № 27, ст. 282.

ГАРАНТІЇ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ДІЇ КОМЕНДАНТСЬКОЇ ГОДИНИ: ПРОБЛЕМА ПЕРЕСУВАННЯ З МЕТОЮ НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

Соловей Денис Юрійович

*кандидат юридичних наук, адвокат,
старший науковий співробітник відділу проблем публічного права,
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна*

У зв'язку із запровадженням воєнного стану на території України 24 лютого 2022 року, діяльність кожного адвоката була ускладнена додатковими правовими прогалинами, які безпосередньо впливають на гарантії адвокатської діяльності.

Як зазначив Ю.В. Оніщик, «в умовах воєнного стану адвокатура України здійснювала діяльність у таких напрямках: прийняття організаційних рішень до кінця дії режиму воєнного стану; організація надання безоплатної правової допомоги особам, які потребують тимчасового захисту, за кордоном; надання безоплатної правової допомоги особам на території України; участь у обговоренні проектів законів, які стосуються професійних прав і гарантій адвокатської діяльності; благодійна допомога Збройним силам України, територіальній обороні, адвокатам та їхнім сім'ям, постраждалим внаслідок воєнних дій в Україні; гуманітарна допомога; волонтерська діяльність; надання адвокатам із сусідніх регіонів приміщення для роботи; протидія дезінформації щодо нападу російських військ на Україну; надання адвокатам нових безкоштовних курсів з міжнародного гуманітарного і міграційного права» [1, с. 1239].

Разом з тим, прийняті організаційні рішення до кінця дії режиму воєнного стану свідчать про неврегульованість деяких гарантій адвокатської діяльності.

Частиною 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», якою визначений перелік гарантій адвокатської діяльності, серед іншого, зазначено, що професійні права, честь і гідність адвоката гарантуються та охороняються Конституцією України, цим Законом та іншими законами, зокрема:

1) забороняються будь-які втручання і перешкоди здійсненню адвокатської діяльності;

5) адвокату гарантується рівність прав з іншими учасниками провадження, дотримання засад змагальності і свободи в наданні доказів та доведенні їх переконливості [2].

З урахуванням вищевказаних положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та запровадженням воєнного стану на території України, Кабінетом Міністрів України 24 червня 2023 року внесено зміни до постанови Кабінету Міністрів України № 573 «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану» та викладено пункт 8 Постанови в наступній редакції: «Під час дії комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування Збройні Сили, Держспецтрансслужба, Національна гвардія, Держприкордонслужба, Національна поліція, СБУ, ДФС, ДМС, ДСНС продовжують виконання своїх завдань відповідно до призначення та специфіки діяльності.

На території, де запроваджено комендантську годину, забороняється перебування у визначений період доби на вулицях та в інших громадських місцях осіб без виданих перепусток, а також рух транспортних засобів.

Дозволяється перебування у визначений період доби на вулицях та в інших громадських місцях, де запроваджено комендантську годину, без виданих перепусток особам та рух транспортних засобів Збройних Сил, Держспецтрансслужби, Національної гвардії, Держприкордонслужби, Національної поліції, СБУ, ДФС, ДМС, ДСНС, які залучаються до здійснення заходів під час запровадження комендантської години, транспортним засобам спеціалізованого призначення, які виконують невідкладне службове завдання, за умови ввімкнення спеціальних світлових сигнальних пристроїв, а також адвокатам, призначеним регіональними/міжрегіональними центрами з надання безоплатної правничої допомоги для надання безоплатної вторинної правничої допомоги затриманим у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення, особам, час прибуття до яких припадає на визначений період доби, зокрема на власних транспортних засобах» [3].

Також пунктом 9 вищевказаної Постанови Кабінету Міністрів України вказано, що адвокат, призначений регіональним/міжрегіональним центром з надання безоплатної правничої допомоги, пред'являє разом із документом, що посвідчує особу, також свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю або посвідчення адвоката України та скановану копію доручення регіонального/міжрегіонального центру з надання безоплатної правничої допомоги для надання безоплатної вторинної правничої допомоги.

Таким чином, співробітники правоохоронних органів мають можливість здійснювати слідчі та процесуальні дії в рамках КПК України, а також дії, визначені КУпАП, а адвокати за призначенням регіональних/міжрегіональних центрів з надання безоплатної правничої допомоги – надавати правову допомогу громадянам.

Однак, неврегульованим залишилось питання надання правової допомоги під час дії комендантської години адвокатами, які не призначені регіональними/міжрегіональними центрами з надання безоплатної правничої допомоги.

Відсутність правової регуляції можливості перебування таким адвокатам з метою надання правової допомоги у визначений період доби на вулицях та в інших громадських місцях, де запроваджено комендантську годину, призводить до порушення гарантій адвокатської діяльності у вигляді створення перешкод у здійсненні адвокатської діяльності та рівності прав з іншими учасниками провадження.

Усунення вищевказаних порушень гарантій адвокатської діяльності можливе наступними альтернативними шляхами:

1. Внесенням змін до абзацу 3 пункту 8 постанови Кабінету Міністрів України № 573 «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану» такого змісту: «Дозволяється перебування у визначений період доби на вулицях та в інших громадських місцях, де запроваджено комендантську годину, без виданих перепусток особам та рух транспортних засобів Збройних Сил, Держспецтрансслужби, Національної гвардії, Держприкордонслужби, Національної поліції, СБУ, ДФС, ДМС, ДСНС, які залучаються до здійснення заходів під час запровадження комендантської години, транспортним засобам спеціалізованого призначення, які виконують невідкладне службове завдання, за умови ввімкнення спеціальних світлових сигнальних пристроїв, а також адвокатам, для надання правової допомоги затриманим у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення, особам, час прибуття до яких припадає на визначений період доби, зокрема на власних транспортних засобах».

2. Розробленням механізму звернення рад адвокатів регіонів та/або Національної асоціації адвокатів України до військових адміністрацій для видачі адвокатам перепусток, які надають право перебування у визначений період доби на вулицях та в інших громадських місцях, де запроваджено комендантську годину, із внесенням змін до абзацу 6 пункту 9 Постанови Кабінету Міністрів України № 573 «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану» такого змісту: «адвокатом, разом із документом, що

посвідчує особу та підтверджує громадянство України або її спеціальний статус, або паспортним документом іноземця та документом, що підтверджує законність перебування на території України, також свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю або посвідчення адвоката України».

Література

1. Onishchuk Y. V. Organizational and legal bases of activity advocacy of ukraine in military condition. The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. P. 1235–1239.

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

3. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-533-7-18>

DIGITAL TRANSFORMATION OF THE LEGAL PROFESSION: OPPORTUNITIES AND RISKS UNDER MARTIAL LAW

Fomichov Kostiantyn Serhiiovych

*Doctor of Laws, Associate Professor,
Central Ukrainian National Technical University
Kropyvnytskyi, Ukraine*

The institution of the legal profession occupies a distinctive place within the system of mechanisms for safeguarding human and civil rights and freedoms, since Article 59 of the Constitution of Ukraine guarantees to everyone the right to professional legal assistance and to the free choice of legal counsel [1].

The significance of the tasks entrusted to lawyers requires them to maintain the highest standards of professionalism, ensuring compliance with legal norms and responding to the challenges currently confronting the Ukrainian legal profession at this stage of the country's existence. Since

the onset of the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation, the legal profession has been compelled to transform the directions of its activity in order to ensure the effective protection of citizens' rights and freedoms under martial law. This necessity arises from the deterioration of the legal situation of individuals due to emergency restrictions, threats to the observance of fundamental human and civil rights and freedoms, and the growing number of war crimes and related legal disputes.

The processes of digital transformation of the Ukrainian legal profession, in the context of global technological change and the conditions of martial law, encompass the introduction of modern information and communication technologies, electronic services, and innovative forms of interaction with clients and state institutions into professional practice. The digital transformation of the legal profession in Ukraine, shaped both by global technological trends and by the exigencies of martial law, involves the integration of digital platforms, remote forms of legal counselling, and electronic document management tools into the daily practice of lawyers.

The regulatory and legal framework for the introduction and development of digitalisation in the professional activity of lawyers in Ukraine has already been established, although it remains fragmented and insufficiently refined. For instance, the Law of Ukraine On the Bar and Legal Practice of 5 July 2012 No. 5076-VI does not contain special provisions concerning digital services; nevertheless, the general principles of the legal profession provide a basis for their use. Procedural codes oblige lawyers, notaries, and other legal professionals to open electronic accounts in the Unified Judicial Information and Telecommunication System, or in its specific subsystems (modules) that ensure document exchange, on a mandatory basis. An explicit reference to this requirement is contained in Article 14 of the Civil Procedure Code of Ukraine, Article 6 of the Commercial Procedure Code of Ukraine, and Article 18 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine. Furthermore, Article 4(3) of the Law of Ukraine On Court Fees of 8 July 2011 No. 3674-VI provides for the application of a coefficient of 0.8 to reduce the rate of court fees when procedural documents are submitted electronically [3].

In practice, lawyers increasingly resort to tools of videoconferencing, electronic mail, cloud services, and specialised software for storing and processing confidential information, as well as electronic powers of attorney. This trend became particularly relevant during the COVID-19 pandemic, and under conditions of armed conflict the importance of the digitalisation of legal services has become even more pronounced. Supporting this argument, O. Urdenko notes that in the context of contemporary digital transformation, a significant part of legal practice no longer requires physical presence in the workplace, personal meetings,

or participation in court hearings. Through the use of digital technologies and remote means of communication, most professional tasks can be performed remotely, including the preparation of procedural documents, communication with clients, participation in video hearings, case management, and access to state registers [4].

The active use of information and communication technologies in legal practice inevitably exposes lawyers to associated risks. The foremost among these concerns the preservation of professional confidentiality through the introduction of safeguards to protect communication channels from cyberattacks and to prevent data leaks from electronic resources where information obtained in the course of legal practice is stored. Article 22 of the Law of Ukraine On the Bar and Legal Practice of 5 July 2012 No. 5076-VI emphasises the lawyer's duty to maintain confidentiality regarding information received or acquired in any form, including on electronic media, in the course of professional activity [2].

Scholars underline that, given the heightened sensitivity of information handled by lawyers, its protection must be ensured through the implementation of a comprehensive set of organisational and technical measures. Electronic information utilised in legal practice includes scanned copies of documents, text files, audio recordings, and graphic materials. Such information may be stored locally – on personal computers, laptops, smartphones, tablets, USB drives, office servers, or even in the memory of peripheral devices (such as printers and smart watches) – as well as remotely, in cloud storage, on email servers, or on backup servers of mobile devices where copies of messages, photographs, contacts, calls, geolocation data, and browsing histories are kept [4].

In light of the foregoing, it is reasonable to emphasise that the Law of Ukraine On the Bar and Legal Practice does not adequately address the contemporary risks arising from the use of digital technologies. Accordingly, it appears necessary to introduce amendments to this Law in order to establish clear procedures for the storage and processing of electronic data obtained by lawyers in the course of professional activity, as well as to incorporate mandatory digital security standards for lawyers into procedural legislation.

Given the heightened risks generated by present circumstances, a number of measures may be proposed to mitigate the risks associated with the use of digital technologies in legal practice under martial law: 1) the protection of electronic information stored on data carriers should involve encryption methods. This may include cryptographic protection of operating systems through security software employing multi-factor authentication for access to professional electronic resources; 2) the regular updating of antivirus software and cybersecurity systems protecting internal data carriers;

3) the encryption of external data carriers related to legal practice. Experts recommend applying encryption to USB drives and other removable media, or alternatively using devices equipped with built-in hardware-based cryptographic protection; 4) the establishment of backup systems for data storage by ensuring reliable duplication of documents on protected servers, employing double data preservation both locally and in secure cloud storage; 5) the secure use of cloud storage in encrypted form or through encrypted archives.

Bibliography

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://cutt.ly/GrKYqUFA> (дата звернення 26.08.2025).

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. Дата оновлення 15.11.2024. URL: <https://cutt.ly/nrK8gV4A> (дата звернення 26.08.2025).

3. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI. Дата оновлення 16.07.2025. URL: <https://cutt.ly/DrK8gOsN> (дата звернення 26.08.2025).

4. Урденко О. Цифрова безпека адвоката: як захистити свої пристрої. *Юридична Газета*. № 4 (792). 2025. URL: <https://cutt.ly/jrK8gQIU> (дата звернення 26.08.2025)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-533-7-19>

ЗАСТОСУВАННЯ ДО ЗАСУДЖЕНИХ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ІНДИВІДУАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНИХ ЗАХОДІВ

Хайнацький Євген Сергійович
*кандидат юридичних наук, суддя,
Печерський районний суд міста Києва
м. Київ, Україна*

Вивчення наукової літератури пенітенціарного спрямування щодо проблем застосування до засуджених в місцях несоводи Державної кримінально-виконавчої служби (далі ДКВС України) індивідуально-профілактичних заходів показало, що такі заходи уже піддавалась вітчизняними вченими певному аналізу.

Звичайно застосування до засуджених в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби (далі ДКВС України) індивідуально-профілактичних заходів має здійснюватись не стихійно, безсистемно, а шляхом аналізу теорії і практики. Це з одного боку, дозволить всебічно розглянути їх тісний зв'язок з іншими заходами, а з іншого боку, вони мають вирішуватися ще на стадії соціалізації в карантині розподілу і діагностики.

Наразі вихідним, центральним положенням, при дослідженні індивідуально – профілактичних заходів в місцях несвободи ДКВС України є: по перше, особа, яка вчинила кримінальне правопорушення уже засуджена; по-друге, вона становить собою джерело суспільно-небезпечних протиправних дій; по – третє, серед звсуджених є особи схильні до вчиненню в місцях несвободи ДКВС України. Отже все вище зазначене є особливо важливим для діяльності установ виконання покарань ДКВС України.

Оскільки серед вітчизняних науковців відсутній єдиний підхід до застосування до засуджених індивідуально – профілактичних заходів в місцях несвободи ДКВС України, ми підтримуємо позицію вітчизняного вченого О.Г. Колба про те, що індивідуально-профілактичні заходи варто розглядати тільки в єдності загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів [1, с. 39]. До речі, і сама пенітенціарна кримінологія розглядає індивідуально-профілактичні заходи щодо засуджених в місцях несвободи ДКВС України, як захід запобігання – пенітенціарного рецидиву. Отже, індивідуально-профілактичні заходи – це сукупність індивідуальних засобів, якими володіє персонал місць несвободи ДКВС України для:

- запобігання вчинення засудженими в установах виконання покарань України нового кримінального правопорушення;
- забезпечення особистої безпеки засудженого і персоналу місць несвободи ДКВС України;
- вивчення тих осіб, від яких можна очікувати вчинення кримінального правопорушення з метою постановки їх на профілактичний облік.

Ми вважаємо, що індивідуально-профілактична робота персоналу установ виконання покарань ДКВС України направлена не тільки на виявлення осіб, схильних до вчинення нового кримінального правопорушення, це також діяльність державних і недержавних організацій та їх представників на засуджених в місцях несвободи ДКВС України з метою позитивної соціальної корекції на їх поведінку, нейтралізації фактів, які негативно впливають на порядок і умови виконання/відбування покарання.

Отже, індивідуально-профілактичні заходи застосування до засуджених в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби (далі ДКВС України) передбачають певний комплекс засобів, які мають здійснювати спеціальні суб'єкти запобігання на засуджених схильних до вчинення нового кримінального правопорушення, а також здійснення виховного та профілактичного впливу щодо їх виправлення і ресоціалізації.

До речі, як показало проведене нами дослідження саме злочинні формування негативної спрямованості виступають організаторами вчинення в установах виконання покарань нових кримінальних правопорушень, зокрема, до них належать наступні статті Кримінального кодексу України (далі – КК України): 1) ухилення від відбування покарання у вигляді обмеження волі та у вигляді позбавлення волі (ст. 390); 2) злісна непокоря вимогам адміністрації установи виконання покарань (ст. 391); 3) дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань (ст. 392); 4) втеча з місця позбавлення волі або з-під варти (ст. 393); 5) втеча із спеціалізованого лікувального закладу (ст. 394) [2].

Звичайно за нашим дослідженням, злочинні формування негативної спрямованості широко використовують фонові явища в місцях несвободи ДКВС України, зокрема: азартні ігри, вживання спиртних напоїв, наркотичних та психотропних речовин та їх аналогів, кримінальну субкультуру тощо. Більше того, засуджені, які входять у злочинне формування негативно ставляться до засобів виправлення і ресоціалізації [3, с].

Звичайно ми погоджуємося з думкою вітчизняного вченого І.М. Копотуна, про те, що на профілактичний облік в установах виконання покарань ДКВС України мають бути поставлені всі засуджені, які прираховують себе до лідерів та «авторитетів» злочинного середовища, «зłodіїв у законі»; засуджені за злочини проти основ національної безпеки; засуджені за вбивство на замовлення; засуджені за бандитизм; схильні до вживання та розповсюдження наркотичних та одурманюючих речовин, спиртних напоїв; схильні до втечі та злісної непокори вимогам адміністрації та дій, що дезорганізують роботу установ, схильні до вчинення суїциду та заподіяння тілесних ушкоджень тощо [4, с. 467–468].

Разом із тим суспільна небезпека вчинення засудженими в установах виконання покарань ДКВС України нових кримінальних правопорушень, має свою специфіку і підвищується в результаті того, що за допомогою їх не тільки порушується нормальна діяльність установ, які забезпечують порядок і умови виконання і відбування

покарання, створює сприятливі умови для групової непокори, масовим заворушення, втечам тощо.

Висновки. Підсумовуючи слід зазначити, що завдяки проведеному дослідженню встановлено, що застосування до засуджених в місцях несвободи ДКВС України індивідуально-профілактичних заходів має здійснюватися відповідними суб'єктами, згідно до приписів нормативно-правових актів. Це дозволить здійснення на засуджених і оточуюче середовище профілактичного впливу з метою недопущення вказаних правопорушень в місцях несвободи ДКВС України.

Література

1. Колб О. Г. Кримінальна субкультура та її вплив на насильство в місцях несвободи. *Щорічні читання наукової школи «Інтелект»* : матеріали міжнар. наук.- практич. конфер. (Чернігів, 25 травня 2020 р.). Чернігів : Університет державної фіскальної служби. 2020. С. 45-47.
2. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 12.08. 2025р)
3. Хайнацький Є. С. Наукові підходи щодо індивідуально-профілактичного запобігання вчинення засудженими кримінального правопорушення в установах виконання покарань. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 9/2024. С. 498.
4. Копотун І. М. Запобігання злочинам, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях : моногр. К. : ПП «Золоті ворота», 2013. 472 с.

ІНСТИТУЦІЙНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ВИКЛИКИ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Хамініч Світлана Юріївна

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри соціально-економічних дисциплін,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ;
старший науковий співробітник,
Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Дніпро, Україна*

Воєнний стан, запроваджений в Україні у 2022 році у відповідь на повномасштабну військову агресію Російської Федерації, докорінно змінив усі сфери суспільного життя. У даних умовах перед адвокатською спільнотою постали численні інституційні та економічні виклики, що визначають не лише ефективність правозахисної діяльності, але й здатність адвокатури зберігати свою незалежність, професійну етику та фінансову стійкість.

В умовах воєнного стану діяльність адвокатури набуває особливого значення, адже забезпечення права на захист та доступу до правосуддя стає критично важливим для громадян. Водночас адвокати стикаються з новими викликами – від обмежень пересування до змін у процесуальному законодавстві та загроз безпеці. Це зумовлює необхідність аналізу специфіки їхньої роботи в таких екстремальних умовах [1].

Інституційні виклики обумовлені реаліями сьогодення – війною на території нашої держави:

- обмеження доступу до правосуддя;
- проблема фінансування безоплатної правової допомоги;
- міжнародна конкуренція та міграція адвокатів,
- загроза незалежності адвокатури;
- цифровізація та віддалена робота;
- безпека адвокатів, тощо.

У перші місяці війни робота судів була частково паралізована, що ускладнило реалізацію конституційного права громадян на правову допомогу. Для адвокатів це означало зниження попиту на послуги та обмеження можливостей виконувати свої професійні обов'язки.

В умовах воєнного стану органи державної влади отримали розширені повноваження. Це створює ризики надмірного втручання

у діяльність адвокатури, що може підірвати фундаментальні принципи незалежності та самоврядування.

Вимушений перехід на онлайн-засідання та електронний документо-обіг став серйозним викликом для інституцій адвокатури. Попри позитивні аспекти, це вимагає додаткових інвестицій у технічне забезпечення та навчання.

Фізичні ризики під час роботи у прифронтових регіонах, евакуація, вимушене переміщення значної частини правників створили потребу в адаптації організаційних структур адвокатури.

Економічні виклики впливають на чіткість та ефективність роботи адвокатури, що полягають у такому:

- зниження платоспроможності клієнтів;
- нерівномірність доступу до ринку послуг;
- проблема фінансування безоплатної правової допомоги;
- міжнародна конкуренція та міграція адвокатів, тощо.

Значна частина громадян та бізнесу втратили доходи через воєнні дії, що призвело до зменшення кількості звернень до адвокатів та падіння вартості їхніх послуг.

Крім того, адвокати у безпечніших регіонах мають більше можливостей для роботи, тоді як ті, хто залишився у зонах бойових дій, часто позбавлені джерел доходу. Це створює дисбаланс у фінансовій стабільності адвокатської спільноти.

Проблема фінансування безоплатної правової допомоги – є однією з нагальних проблем сьогодення. Попит на безоплатну правову допомогу значно зріс, проте державне фінансування залишається обмеженим. Це створює додаткове навантаження на адвокатів і ставить під сумнів сталість моделі доступу до правосуддя [2].

Міжнародна конкуренція та міграція адвокатів сприяють підвищенню стандартів надання правових послуг, обміну професійним досвідом і гармонізації правових практик між різними юрисдикціями. Але й є і негативна сторона цього процесу: частина українських правників виїхала за кордон і вимушено адаптується до нових юридичних ринків, що призводить до відтоку кадрів і зменшення професійного потенціалу всередині країни.

Шляхи подолання викликів передбачають впровадження інноваційних технологій, удосконалення законодавчої бази та розвиток міжнародної співпраці.

Для посилення інституційної незалежності необхідно вдосконалювати механізми адвокатського самоврядування, мінімізувати вплив державних органів на внутрішні рішення адвокатури.

Фінансова підтримка адвокатів вкрай важлива для сьогодення. Держава може впровадити програми грантів або компенсацій для адвокатів, які надають допомогу вразливим категоріям населення.

Розвиток цифрової інфраструктури – є сучасним чинником ефективної роботи. Варто інвестувати у безпечні платформи для онлайн-засідань, що гарантуватимуть конфіденційність і доступність правової допомоги [3].

Співпраця з міжнародними організаціями може забезпечити фінансову та методичну підтримку української адвокатури.

Доцільно розширювати коло недержавних організацій, які залучаються до цієї роботи, що дозволить підвищити гнучкість і доступність послуг.

Отже, адвокатура України у період воєнного стану перебуває у складних умовах, що поєднують як інституційні, так і економічні виклики. Водночас ця криза відкриває нові можливості для трансформації системи: цифровізація, міжнародна співпраця, підвищення соціальної ролі адвокатів. Подолання проблем потребує комплексних рішень, які поєднуюватимуть державну підтримку, адвокатське самоврядування та активну взаємодію з громадянським суспільством.

Таким чином, адвокатура України, зберігаючи свою незалежність і здатність до адаптації, може стати одним із ключових чинників зміцнення правової держави навіть у надзвичайних умовах воєнного часу.

Література

1. Остапенко О., Шандрук А. Особливості діяльності адвокатури в умовах воєнного стану. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». Т. 10. № 2(38), 2023. С. 176–181.
2. Литвин О.Л. Особливості надання безоплатної правової допомоги населенню в умовах воєнного стану. *Знання європейського права*. № 2, 2022. С. 76–81.
3. Хамініч С. Ю., Мирошніченко В. В. Роль інформаційних технологій у юридичній практиці. Діджиталізація судово-експертної науки в умовах воєнного стану: зб. мат-лів Міжнар. наук. практ. конфер. (Харків, 08.11.2024). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бока-ріуса», 2024. С. 218–220.

**НОВЕЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕДУРИ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ
ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ (ПЕРЕРАХУНОК) ПЕНСІЙ КОЛИШНІМ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
ВІДПОВІДНО ДО ПОСТАНОВИ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ
УКРАЇНИ ВІД 14.07.2025 № 821**

Циндра Роман Андрійович

*адвокат, аспірант кафедри публічного та приватного права,
Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна*

Однією із найбільш поширених категорій пенсійних справ, що розглядаються адміністративними судами України, є справи щодо перерахунку пенсій за вислугу років, призначених колишнім військовослужбовцям відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». У 2017 році органи Пенсійного фонду України виступили відповідачем або третьою особою в 4950 розглянутих судами першої інстанції адміністративних справах про призначення (перерахунок) і виплату пенсій військовослужбовцям. У 2022–2024 роках таких адміністративних справ було уже 100 – 170 тисяч на рік [1, с. 2].

Стрімке зростання кількості судових рішень про призначення (перерахунок) пенсій колишнім військовослужбовцям та іншим категоріям пенсіонерів призвело до накопичення заборгованості з виплати нарахованих пенсій. У квітні 2025 року така заборгованість досягла розміру 81,1 млрд грн. [1, с. 2] Оскільки у 2020–2024 роках на погашення відповідної заборгованості з Державного бюджету України виділялося 0,2–0,5 млрд грн. на рік [2, с. 2–3], за умови збереження існуючих тенденцій питання одержання нарахованих коштів для більшості пенсіонерів виглядає безперспективним.

Нааявним у адвоката як представника позивача інструментарієм не забезпечено ефективного захисту майнових прав осіб, що одержують пенсію відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». Ані встановлення судом способу і порядку виконання рішень, ані вчинення виконавчих дій, ані ініціювання притягнення до юридичної відповідальності посадових осіб пенсійних органів не в змозі забезпечити реальне виконання судового рішення про виплату бюджетних коштів за відсутності таких коштів.

Очевидно, що обставини воєнного стану значно ускладнили соціальне підґрунтя ситуації, яка почала складатися задовго до 2022 року. З однієї сторони, в умовах повномасштабних бойових дій забезпечення обороноздатності держави є абсолютним пріоритетом державного фінансування. З іншої – невиконання сотень тисяч судових рішень на користь колишніх військовослужбовців зумовлює невпевність сьогоднішніх захисників і захисниць у декларованих соціальних гарантіях, деморалізуючи і породжуючи відповідне зростання соціальної напруги.

На тлі зазначених обставин 14 липня 2025 року Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову № 821, якою затверджено Порядок здійснення з бюджету Пенсійного фонду України видатків на виплату пенсій (щомісячного довічного грошового утримання суддям у відставці), призначених (перерахованих) на виконання судових рішень, надалі за текстом – Порядок [3]. Символічно, що Порядок було затверджено рівно через чотири роки після встановлення Кабінетом Міністрів України щомісячної доплати до пенсій колишнім військовослужбовцям в розмірі 2000,00 грн. [4], яка одночасно і збільшила розмір відповідних пенсій, і породила нову хвилю судових рішень (впорядкувати виплати за якими в значній мірі і покликане затвердження Порядку).

Перше, що звертає на себе увагу в тексті постанови Кабінету Міністрів України від 14.07.2025 № 821, – те, що вона не передбачає негайного включення Порядку до адміністративно-правового механізму судового захисту пенсійних прав колишніх військовослужбовців. Пенсійному фонду України надано вказівку до 01 вересня 2025 року доопрацювати власні інформаційні системи, і лише після цього передбачено здійснення видатків на виплату перерахованих пенсій за рішеннями суду, які набрали законної сили після набрання чинності цією постановою (пункти 2, 3 постанови).

Друга обставина, яку неможливо оминати увагою, – це непоширення дії Порядку на виплату перерахованих пенсій за рішеннями суду, що набрали законної сили до набрання чинності цим Порядком, та низку інших судових рішень (абзац другий пункту 1 Порядку здійснення видатків). Отже, Порядок мве досить обмежену темпоральну дію, а його затвердження жодним чином не вплине на стан погашення багатомільярдної заборгованості з пенсійних виплат, сформовану до 17 липня поточного року.

Впроваджуваний Порядком механізм передбачає щомісячну виплату нарахованих на виконання судових рішень сум пенсій особам, яких включено до відповідного переліку (пункт 5 Порядку).

Пунктом 7 Порядку передбачено наступне: «Виплата пенсій (щомісячного довічного грошового утримання суддям у відставці) проводиться в сумі, що визначається пропорційно виділенням на зазначені цілі бюджетним асигнуванням відповідно до розпису державного бюджету/помісячного розпису доходів і видатків бюджету Пенсійного фонду України, які передбачені бюджетом Пенсійного фонду України на відповідний рік, але не більший від належної до виплати суми, що обліковується в переліку». Таке формулювання залишає місце певній невизначеності. Із тексту Порядку нам незрозуміло, за яким принципом буде визначатися пропорційність сум пенсійних виплат: виходячи із сум заборгованості або кількості одержувачів. Простіше кажучи, чи означає дане формулювання, що особа – бенефіціар визнаної державою заборгованості у 200,00 тис. грн. буде одержувати щомісяця удвічі більше, аніж особа, якій держава завинила за судовим рішенням усього 100,00 тис. грн.? Або ж взагалі мається на увазі, що виплати будуть проводитися в звичайному порядку черговості, але щомісяця по 1/12 відповідних річних асигнувань, а не раз на рік? На даний час, до формування відповідної правозастосовчої практики, визначити це не вбачається можливим.

Також необхідно зазначити, що з урахуванням численності судових рішень на користь пенсіонерів остаточний розмір щомісячних виплат буде достатньо незначний. Для ілюстрування нашої думки змодельюємо ситуацію, за якої Порядок дійв би із 01 січня 2023 року, а усі виділені на погашення заборгованості з пенсійних виплат кошти державного бюджету направлялися би виключно на виконання судових рішень на користь військових пенсіонерів (без урахування інших категорій осіб, що одержують пенсійні виплати). За таких обставин у лютому 2024 року одержувач пенсії за кожним із 170 409 судових рішень отримав би на погашення відповідних заборгованостей (за рівності розміру виплат кожному одержувачеві) не більше наступної суми:

$$500\,000\,000,00 \text{ грн.} / 170\,409 \text{ ріш.} / 12 \text{ міс.} = 244,51 \text{ грн.}$$

Звичайно, що наш розрахунок ґрунтується на низці умовних допущень і не претендує на абсолютну точність, однак, на нашу думку, порядок сум ілюструється ним досить наочно.

Підсумовуючи викладене, можемо констатувати наступне. Хоча затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 14.07.2025 № 821 Порядок і запроваджує низку обнадійливих новел до механізму здійснення пенсійних виплат на виконання судових рішень, за умов збереження неспівмірності державного фінансування відповідних видатків він не спроможний вирішити комплексну проблему неможливості оперативного поновлення пенсійних прав колишніх

військовослужбовців. Подальша оцінка ефективності Порядку може бути надана після початку його практичної реалізації.

Література

1. Лист Пенсійного фонду України від 04.06.2025 № 2800-030203-8/36742. 2025. 2 с.

2. Лист Пенсійного фонду України від 03.02.2025 № 2800-030201-8/7235. 2025. 3 с.

3. Про затвердження Порядку здійснення з бюджету Пенсійного фонду України видатків на виплату пенсій (щомісячного довічного грошового утримання суддям у відставці), призначених (перерахованих) на виконання судових рішень: постанова Кабінету Міністрів України від 14.07.2025 № 821. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.08.2025).

4. Про додатковий соціальний захист окремих категорій осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 14.07.2021 № 713. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/713-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.08.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-533-7-22>

АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ НОТАРІАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Шиманський Євген Іванович

аспірант,

Харківський національний університет внутрішніх справ

м. Харків, Україна

Нотаріальне законодавство України відіграє ключову роль у забезпеченні законності та правової визначеності в приватноправових відносинах. Від належного застосування норм, що регулюють діяльність нотаріусів, залежить ефективність захисту майнових і особистих немайнових прав громадян, суб'єктів господарювання, а також стабільність цивільного обороту. У цьому контексті аналіз практики застосування нотаріального законодавства є необхідною умовою для вдосконалення правозастосовної діяльності, виявлення

прогалин, суперечностей і вироблення рекомендацій для правотворчих органів.

Актуальність теми зумовлена значним навантаженням на нотаріальну систему України, необхідністю забезпечення єдності правозастосовної практики, а також змінами у сфері електронного документообігу, що трансформують класичні уявлення про нотаріальну діяльність. Особливої уваги заслуговує практика застосування Закону України «Про нотаріат» у контексті судової перевірки дій нотаріусів та адміністративного оскарження результатів їхньої діяльності [6, с. 19].

Наукова новизна полягає в системному аналізі практичних аспектів застосування нотаріального законодавства з урахуванням змін, запроваджених у зв'язку з цифровізацією правової сфери, війною та євроінтеграційними зобов'язаннями України.

Мета дослідження – здійснити комплексний правовий аналіз практики застосування нотаріального законодавства в Україні, виявити характерні проблеми та тенденції, а також сформулювати пропозиції щодо удосконалення нормативно-правової бази.

Нотаріальне законодавство базується на Законі України «Про нотаріат» [1], Цивільному кодексі України [8], процесуальному законодавстві, а також численних підзаконних актах Мініюсту. Важливо враховувати і практику Конституційного Суду та Верховного Суду, які формують тлумачення норм.

У практиці нотаріусів часто виникають складнощі при посвідченні договорів, особливо з іноземним елементом або за участю неповнолітніх. Проблеми виникають у зв'язку з відсутністю єдності у трактуванні окремих норм [3, с. 63].

Виконавчі написи нотаріусів стали предметом активного оскарження, особливо у спорах щодо банківських кредитів. Верховний Суд неодноразово висловлювався щодо необхідності перевірки достатності документів, які подаються для вчинення виконавчого напису [5, с. 71].

Міністерство юстиції здійснює перевірки діяльності нотаріусів, однак не завжди дотримується принципу неупередженості. В окремих випадках були зафіксовані надмірні санкції, що суперечать принципу пропорційності [9, с. 55].

Суди все частіше втручаються у сферу нотаріальної діяльності. При цьому не завжди враховується специфіка нотаріального процесу. Важливим аспектом є формування Верховним Судом усталеної практики, що сприяє правовій визначеності [2, с. 102].

Електронний нотаріат потребує оновлення нормативної бази. Ризиками залишаються ідентифікація особи, безпечність електронного підпису та наявність технічної інфраструктури [4, с. 40].

Наявні прогалини стосуються строків зберігання документів, процедурної регламентації вчинення окремих дій, відсутності єдиного електронного реєстру нотаріусів. Доцільним є створення Кодексу нотаріального права [7, с. 77].

Практика застосування нотаріального законодавства в Україні свідчить про значну роль нотаріату в захисті прав і свобод громадян, однак також виявляє низку проблем, пов'язаних із неузгодженістю нормативної бази, відсутністю єдності судової практики та недоліками в системі контролю. Подальший розвиток нотаріального законодавства має орієнтуватися на стандарти правової визначеності, цифрової трансформації та ефективного нагляду з боку професійного самоврядування. Аналіз сучасної практики дозволяє визначити вектори законодавчої реформи, зокрема в частині виконавчих написів, цифрових форм нотаріальних дій і процедури оскарження.

Література

1. Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 № 3425-ХІІ.
2. Іваненко Д. С. Судовий захист у справах щодо нотаріальних дій. *Юридичний вісник*. 2021. № 2. С. 100–108.
3. Кондратюк Л. М. Посвідчення правочинів нотаріусами: актуальні проблеми. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 60–64.
4. Мельник Я. О. Цифрові інструменти в нотаріальній діяльності: виклики 2020-х років. *Електронне право*. 2022. № 1. С. 35–42.
5. Постанова Верховного Суду від 06.04.2022 у справі № 757/18562/20-ц.
6. Слободянюк І. В. Аналіз правозастосування нотаріального законодавства України. *Вісник Нотаріальної палати України*. 2021. № 3. С. 18–25.
7. Стельмах В. О. Концептуальні основи кодифікації нотаріального законодавства України. Харків : Право, 2023. 148 с.
8. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. № 435-IV.
9. Юрченко Т. В. Адміністративний контроль у сфері нотаріату: межі допустимого впливу. К. : Юридична думка, 2022. 112 с.

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ КРУГЛИЙ СТІЛ

**АДВОКАТУРА УКРАЇНИ У ПЕРІОД
ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ
ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ**

07 жовтня 2025 року

Підписано до друку 01.10.2025. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 4,83. Тираж 100. Замовлення № 0925-83.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»

79000, м. Львів, вул. Технічна, 1

87-100, м. Торунь, вул. Лубічка, 44

Телефон: +38 (050) 658 08 23

E-mail: editor@liha-pres.eu

Свідцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6423 від 04.10.2018 р.